

**Ten sentido unha lexicografía
académica bilingüe?**
[De lexicografía e Academias]

Discurso lido o día 17 de decembro
de 2022 no acto da súa recepción,
pola ilustrísima señora dona

María Dolores Sánchez Palomino

e resposta do excelentísimo señor don

Manuel González González

REAL ACADEMIA GALEGA

**Ten sentido unha lexicografía
académica bilingüe?**
[De lexicografía e Academias]

O solemne acto académico
en que foron lidos os dous
discursos recolleitos no
presente volume celebrouse
o 17 de decembro de 2022
no salón de actos
da Real Academia Galega.

Edita

Real Academia Galega

ISBN: 978-84-17807-20-7

Depósito Legal: C 1711-2022

© María Dolores Sánchez Palomino, 2022

© Manuel González González, 2022

© Real Academia Galega, 2022

Deseño da colección

Grupo Revisión Deseño

<https://doi.org/10.32766/rag.403>

Ayuntamiento de A Coruña
Concello da Coruña

**Ten sentido unha lexicografía
académica bilingüe?**
[De lexicografía e Academias]

REAL ACADEMIA GALEGA

A Coruña 2022

Discurso da ilustrísima señora dona
María Dolores Sánchez Palomino

A Pepe, Irene e Ana, polo seu alento constante
A meus pais, sempre presentes

Excelentísimo Sr. Presidente da Real Academia Galega,
excelentísimos señores e señoras académicos,
autoridades, familia, amigas e amigos
que me acompañades neste acto:

Por máis que sexa un lugar común nestes casos, teño que comezar agradecendo sinceramente aos membros da Real Academia Galega que me considerasen digna de ingresar como académica numeraria en tan alta institución, faro para o estudo e a promoción da lingua e da cultura galegas. Sentarme xunto a personalidades tan destacadas coma vostedes será para min unha honra da que espero estar á altura no sucesivo. Síntome, ademais, dobremente honrada por non ser persoa natural de Galicia, circunstancia que non me impediu desenvolver un grande amor por esta terra e a súa lingua desde unha mirada libre de prexuízos e unha dedicación ao seu estudo, con maior ou menor fortuna, que se conta xa por décadas.

Quero facer unha mención especial dos académicos que propuxeron o meu nome perante o pleno da institución, Rosario Álvarez, Francisco Fernández Rei, Manuel González González e Antón Santamarina Fernández. O seu prestixio como lingüistas, singularmente no ámbito da lexicografía e do estudo do léxico, fan desmerecer calquera posible achega por parte de quen lles fala. Manuel González González tivo, ademais, a xenerosidade de aceptar darlle a réplica a este discurso.

Permítanme finalmente que agradeza á miña familia, presente e ausente, pero sempre presente, o ánimo e a comprensión que nunca deixaron de prodigarme. Ela é o meu sostén; xusto é, pois, que reciba agora este público recoñecemento pola miña parte.

Teño o orgullo de ocupar a vacante deixada por Andrés Fernández-Albalat Lois, co que me une a estreita vinculación coa cidade da Coruña. Fernández-Albalat foi membro numerario desta institución entre o 28 de maio de 1999 e o 29 de decembro de 2019, data do seu pasamento no lugar que o vira nacer, A Coruña, na véspera de san Xoán de 1924. Entrou na Real Academia Galega a proposta de Domingo García-Sabell Rivas, Marino Dónega Rozas e Francisco Vales Villamarín cun discurso titulado *Significado e significante, linguaxe e arquitectura*, ao que deu resposta Carlos Casares Mouriño. Na institución desempeñou o cargo de tesoureiro por un período de oito anos, entre 2001 e 2009, durante o mandato de Xosé Ramón Barreiro Fernández.

Fernández-Albalat realizou dous cursos de Ciencias Exactas na Universidade de Santiago de Compostela e obtivo o título de arquitecto na Escola Técnica Superior de Arquitectura de Madrid en 1956; posteriormente conseguiría o título de doutor. Pero a súa formación non se limitou ao ámbito técnico; as súas inquietudes estendéronse tamén a artes como a pintura e a música, o que configurou un carácter humanista que acabou plasmando nos seus deseños arquitectónicos.

Rematada a carreira, abriu estudio de arquitectura na Coruña, desde onde dirixiu numerosos proxectos por toda Galicia, tales coma a remodelación e restauración do santuario de Pastoriza en Arteixo; a casa de exercicios de Lugo; o edificio do Banco de Bilbao en Pontevedra; o conxunto escolar residencial da xuventude galega de Benquerencia; as facultades de Matemáticas e Bioloxía de Santiago de Compostela; o estadio Multiusos de San Lázaro, hoxe Verónica Boquete; a rehabilitación do castelo de Monterrei e o Centro de Estudos Rosalíanos en Padrón, este último xunto a Andrés Fernández-Albalat Ruiz.

Pero foi sobre todo na cidade da Coruña onde deixou unha maior pegada; aquí realizou proxectos de edificios moi significativos, mesmo algúns deles emblemáticos. A lista sería moi longa, pero cómpre mencionar os relativos a algunhas vivendas da rúa Real e da avenida da Mariña (1959-1961); a fábrica de Coca-Cola (1960), con Antonio e Ramón Tenreiro Brochón; a ampliación da oficina principal do Banco de Bilbao entre o Cantón Pequeno e Durán Loriga (1960-1961); o convento de Pasionistas de santa Xema (1964, 1969-1983); o colexio Calasanz dos Escolapios (1964); o concesionario da Seat (1964); a Sociedade Deportiva Hípica (1966); o hospital San Rafael (1966); o antigo concesionario da Citroën (construído en 1966); o edificio da antiga Xefatura Provincial do Movemento, na praza de Pontevedra (1967), xunto a Jacobo Rodríguez-Losada Trulock; a sede do Casino no

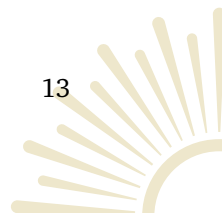
Obelisco, con Luis de Sala y María (1969); a casa Hervada en Federico Tapia (1973-1977); a restauración da igrexa de Santo Domingo (1977); o edificio Viacambre no Cantón Pequeno (1979), o Centro de cálculo e servizos de Caixa Galicia (1979); a Escola de Idiomas (1980); o Conservatorio Profesional de Música (1985); a restauración da igrexa de san Xurxo (1986); a restauración da igrexa das Capuchinas (1986); a biblioteca e o comedor do colexio da Compañía de Xesús (1973); a actual facultade de Ciencias da Educación (1993), con Andrés Fernández-Albalat Ruiz, con quen tamén realizou o proxecto da facultade de Socioloxía (1996); o edificio para EMALCSA (1994) etc. (Fuentes Valcárcel 2019).

Como se desprende destas mencións, a traxectoria profesional de Fernández-Albalat desenvolveuse en campos moi diversos, desde a arquitectura civil á relixiosa e histórica, pasando pola arquitectura industrial. Pola súa relación coa cultura galega, cabe salientar a reforma da Casa-Museo de Rosalía (1971) e a da vivenda de Emilia Pardo Bazán como sede da Real Academia Galega, xunto á Casa-Museo da mesma escritora (1972).

Sumouse o arquitecto ao Laboratorio de Formas pouco despois de que fose creado por Luís Seoane e Isaac Díaz Pardo (1963) tras reencontrárense estes no exilio arxentino. Trátase dun proxecto interdisciplinario clave para a cultura galega do século XX, que tiña como obxectivo reconstruír a identidade e a memoria de Galicia desde o estudo e a divulgación das formas existentes ao longo da súa historia (Río Vázquez 2014, Resumo). A Fernández-Albalat correspondeulle o proxecto de recuperación da fábrica de Sargadelos en Cervo (1968) e o do Museo Carlos Maside (1970) (Díaz, 2020).

Finalmente é preciso resaltar a súa actividade no eido do urbanismo. Foi autor dos Plans parciais e xerais de san Pedro de Mezonzo e da proposta da Cidade das Rías (1968), que expuso no seu discurso de ingreso no Instituto Cornide e tivo un grande eco no seu momento. A Cidade das Rías implicaba o ordenamento do solo dos vinte municipios máis próximos ao Golfo Ártabro, desde Valdoviño á Laracha. Esta grande área urbana da costa, que buscaba integrar a arquitectura e a vida na paisaxe, incluía a creación de tres pontes sobre as rías de Ferrol, Ares e A Coruña.¹ Non puido chegar a materializarse en boa medida polos impedimentos postos por

1 Información tirada de <https://academia.gal/membro/-/membro/andres-fernandez-albalat-lois> e https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/ferrol/ferrol/2018/05/27/denuncia-albalat/0003_201805F27C6996.htm. Véxase tamén Amado Lorenzo (2012) e González Harguindey (2018).

algúns políticos. O propio Fernández-Albalat declaraba sobre a Cidade das Rías: “una utopía puede que sí, pero las utopías a veces son verdades prematuras, y lo importante no es lo que anuncian sino lo que denuncian” (*El Correo Gallego* 4/V/2018).²

Ademais da súa actividade arquitectónica, Fernández-Albalat foi decano do Colexio de Arquitectos de León, Asturias y Galicia, un dos fundadores do Colexio Oficial de Arquitectos de Galicia cando se produciu a escisión daquel e o seu primeiro decano (1973- 1977). Exerceu así mesmo como profesor da Escola Superior de Arquitectura da Universidade da Coruña, participou en diferentes reunións científicas e publicou traballos sobre a súa disciplina. No seu discurso de ingreso na Real Academia Galega estableceu un paralelismo entre a linguaxe verbal e a arquitectónica, ao tempo que expresaba as súas ideas sobre a arquitectura. Máis alá da técnica, buscaba unha arquitectura ao servizo do ser humano e da sociedade, “escoitando o entorno” nas súas propias palabras, non só o físico senón tamén o cultural e o espiritual (Fernández-Albalat 2015, p. 18).

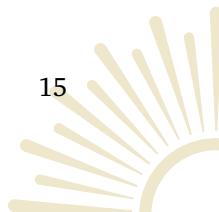
Andrés Fernández-Albalat está considerado como un referente na arquitectura galega contemporánea. Nas súas creacións é visible a influencia das vangardas do momento e dos grandes mestres, como Mies van der Rohe, Alvar Aalto e Niemeyer (Alcolea 2008, p. 3). Pero a introdución da modernidade non impediu que incorporase igualmente elementos propios da arquitectura tradicional galega (Álvarez Sánchez 2022). Hoxe en día estúdase a súa obra, que foi obxecto tamén da exposición *Andrés Fernández-Albalat Arquitecto. Materiais de archivo. Obra coruñesa (1959-1999)* (A Coruña, do 5 de outubro ao 8 de novembro de 2020; Río 2021).

A súa traxectoria comportoulle numerosas distincións. Ademais de ser académico de número da RAG, foino tamén da Real Academia de Doctores de España. Foi así mesmo membro do Instituto Cornide de Estudios Coruñeses, do que chegou a ser director e presidente de honra, do padroado do Museo do Pobo Galego e da Comisión técnica do Padroado Rosalía de Castro; membro de honra da Real Academia Galega de Belas Artes e correspondente da Real Academia de Belas Artes de San Fernando. Recibiu galardóns como a Medalla Castelao (1994), a Medalla de Ouro da Universidade da Coruña (2007), o Premio Arqano de Arquitectura (2008) e o Premio Especial do Colexio Oficial de Arquitectos de Galicia (2013). O 27 de decembro de 2021 foi distinguido como Fillo predilecto da Coruña a título póstumo.

2 <https://www.elcorreogallego.es/hemeroteca/medio-siglo-plan-ciudad-rias-andres-albalat-BSCG1113763>

REFERENCIAS

- Alcolea, Rubén A. e García, Izaskun, coords. (2008). *Andrés Fernández-Albalat. Arquitectura y oficio*. Pamplona: Universidad de Navarra.
- Álvarez Sánchez, Raquel (2022). *Andrés Fernández-Albalat Lois en La Coruña: la arquitectura en relación con la ciudad*. Trabajo de fin de grao. Universidade da Coruña. Disponible en <https://ruc.udc.es/dspace/handle/2183/30701>
- Amado Lorenzo, Antonio (2012). Andrés Fernández-Albalat Lois. Arquitectura y docencia. *Boletín Académico. Revista de investigación y arquitectura contemporánea*. 2, 64-70. Disponible en https://ruc.udc.es/dspace/bitstream/handle/2183/12096/BA_2_2012_entrev_2.pdf?sequence=1
- Díaz, M.ª América (dir.) (2020). Laboratorio de formas. *Isaac Díaz Pardo. Memoria viva*. Disponible en <https://www.isaacdiazpardo.gal/gl/laboratorio-de-formas>
- González Harguindey, Javier, coord. (2018). *1968-2018 La Ciudad de las Rías*. A Coruña: Deputación da Coruña.
- Fernández-Albalat Lois, Andrés (2015). *Significante e significado. Linguaxe e arquitectura*. Discurso lido o día 28 de maio de 1999, no acto da súa recepción, polo Ilustrísimo Señor Don Andrés Fernández-Albalat Lois e resposta do Excelentísimo Señor Don Carlos Casares Mouriño. A Coruña: Real Academia Galega. Disponible en <https://publicacions.academia.gal/index.php/rag/catalog/view/281/277/207>
- Fuentes Valcárcel, Alberto (2019). Andrés Fernandez Albalat. *Art Nouveau Coruña* [web]. Disponible en <https://xn--artnouveaucorua-crb.com/personajes/andres-fernandez-albalat/>
- Río Vázquez, Antonio S. (2014). Laboratorio de Formas de Galicia: Reconstructing the regional identity through architecture. *ZARCH. Journal of interdisciplinary studies in Architecture and Urbanism*. 2, 30-41.
- Río Vázquez, Antonio S. coord. (2021). *Albalat Arquitecto. Materiales de archivo: obra coruñesa*. A Coruña: Fundación Luis Seoane.

Ten sentido unha lexicografía académica bilingüe? [De lexicografía e Academias]

O título deste discurso talvez sorprenda a algúns de vostedes, máxime se temos en conta que o primeiro dicionario da Real Academia Galega, como é sabido inconcluso, tivo carácter bilingüe, ou así adoita dicirse, e que a nosa institución publicou no 2004 un repertorio titulado precisamente *Diccionario bilingüe castelán-galego*, actualmente en vías de actualización baixo a dirección de quen lles fala. De aí que sexa preciso facer algunhas aclaracións previas. En primeiro lugar, referímonos á lexicografía bilingüe tal e como se entende e se realiza modernamente, o que non fai menos necesaria unha mirada cara a aquelas obras académicas iniciais. Temos que confesar a este respecto que nalgunha ocasión, cando presentamos algún traballo sobre o dicionario bilingüe actual desta casa, a conxunción dos termos “bilingüe” e “académico” non deixou de espertar certa estrañeza e expectación. En segundo lugar, aínda que é obvio, o adxectivo “académico” engloba aquí todos os organismos con finalidade normativizadora, chámense ou non “academias”.¹

Para mellor comprender o sentido do que queremos expoñer, realizaremos un percorrido pola lexicografía académica dos inicios, galega e románica, que nos permita enmarcar as nosas reflexións. Paulatinamente, iremos centrando a nosa atención na pregunta que dá pé a este discurso, e que xa se adiviña un tanto retórica.

1 Non sempre o criterio de autoridade acompañou os momentos iniciais destas institucións, pero na maioría dos casos houbo nelas a intención de darlle unidade á lingua, de depurala, mesmo de fixala, e de normalizar o seu uso, como veremos.

I. A LEXICOGRAFÍA MONOLINGÜE COMO OBXECTIVO PRINCIPAL DAS INSTITUCIÓN S NORMATIVIZADORAS

O elemento de partida é innegable: as Academias do noso contorno teñen entre os seus propósitos fundacionais ou inmediatos máis importantes o de elaborar, ademais da gramática, o dicionario de cada unha das linguas que representan. Non hai que ir moi lonxe para verificalo. Cando en 1905 se funda na Habana a Asociación Iniciadora y Protectora de la Academia Gallega, o seu regulamento menciona explicitamente entre os obxectivos da agrupación e en primeiro lugar (RAG 1906, p. 25):

1.º Constituir en el punto que mejor convenga de Galicia una Academia Gallega ajena a toda idea política y religiosa sin más carácter que el de dar unidad al idioma gallego por medio de la publicación de una Gramática y un Diccionario.²

Así pois, desde o inicio desta institución, “gramática e dicionario son considerados instrumentos fundamentais para o desenvolvemento dunha das funcións básicas da Academia: a de velar pola unidade da lingua” (Sánchez Palomino 2003, p. 396). Achegándonos xa á Real Academia Galega moderna, o artigo 2 dos vixentes estatutos (Real Decreto 271/2000 de 25 de febreiro, *BOE* do 31 de marzo de 2000) reza:³

Son finalidades da Real Academia Galega:

- a) Establece-las normas referidas ó uso correcto da lingua galega, conforme o disposto na Lei 3/1983, de 15 de xuño, de normalización lingüística, do Parlamento de Galicia, nomeadamente:
 1. A elaboración da norma gramatical, ortográfica e fónica.
 2. O inventario do léxico e a proposta dun dicionario de uso.
 3. A modernización e a actualización do léxico.

A situación reproducése nas Academias doutras linguas, sexan estas anteriores ou posteriores á galega. Se comezamos polas que nos precederon, é obrigado citar a primeira, a Accademia della Crusca, os inicios da cal datan de 1583, malia que a

2 Antes da creación da Asociación Iniciadora y Protectora, outras voces alzáranse relacionando a desexada fundación dunha Academia Galega coa redacción dunha gramática e dun dicionario (Alonso Montero 1988 e Cambre García, Martínez Allegue, Sánchez Palomino e Sánchez Vales 2000).

3 Aprobados pola institución o 3 de xuño de 1999. O texto en castelán foi publicado no *BOE* do 4 de marzo de 2000.

inauguración oficial non tivese lugar ata 1585. Non é este o momento de analizar as circunstancias do nacemento desta agrupación, xurdida no medio dunha *questione della lingua* tan vivaz coma prolongada. Quizais pague a pena mencionar tan só que o nome de “accademia” lembra o clima renacentista e humanista que volvía a vista cara á Antigüidade grecolatina (recordemos a Academia de Platón) e que os organismos que emerxeron naquela época e despois con ese nome levaron a cabo un labor fundamental de modernización do coñecemento, fronte á escolástica univesidade medieval. O caso é que a Crusca italiana influíu decisivamente na creación, no artellamento, nos obxectivos e nos proxectos do resto de Academias europeas.

Ao pouco tempo da súa constitución oficial, a Crusca comezou o traballo de preparación do dicionario, un dos seus proxectos máis importantes, de xeito que xa no 1612 viu a luz o *Vocabolario degli Accademici della Crusca*, modelo igualmente para os dicionarios homólogos doutras linguas, e que hoxe podemos consultar dixitalizado na páxina da institución. Para a Crusca, o *Vocabolario* contribuía claramente á fixación lingüística, para a cal optou abertamente por un modelo florentino arcaizante. Nos estatutos actuais (Accademia della Crusca 2011, artigo 2.5), a importancia concedida á lexicografía non pode ser máis explícita:

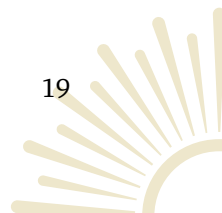
Nel campo specifico a lei connaturato della promozione di opere d’alta cultura nella linguistica e nella filologia italiane, l’Accademia della Crusca dedica particolari cure:

a) al mantenimento e al rinnovamento delle sue antiche tradizioni nella lessicografia, collaborando particolarmente con l’Opera del Vocabolario Italiano, istituto del Consiglio Nazionale delle Ricerche, e con altre grandi imprese lessicografiche italiane ed estere;

Pola súa banda, a Académie Française, fundada por Richelieu en 1635, exprésase desta forma nos primeiros estatutos (artigo XXVI): “Il sera composé un dictionnaire, une grammaire, une rhétorique et une poétique sur les observations de l’Académie”.⁴ E así será, posto que o dicionario estará realizado en 1694.

Polo que respecta á Real Academia Española, é notorio que foi creada en 1713 por imitación da francesa. O seus estatutos iniciais, aprobados por Felipe V en 1715, indican xa no seu “capítulo primero, estatuto único” (RAE 1715, pp. 11-12):

4 Véx. <https://www.academie-francaise.fr/linstitution/statuts-et-reglements>. A mesma posición predominante terá o dicionario nos estatutos de 1816, artigo 6 (http://www.academie-francaise.fr/sites/academie-francaise.fr/files/statuts_af_o.pdf, p. 41).

Siendo el fin principal de la Fundación de esta Académia, cultivar, y fijar la puréza, y elegancia de la lengua Castellana, desterrando todos los erróres, que en sus vocablos, en sus modos de hablar, ò en su construcción há introducido la ignorancia, la vana afectación, el descuido, y la demasiada libértad de innovar; será su empléo distinguir los vocablos, frases, ò construcciones estrangéras de las própias, las antiquadas de las usadas, las baxas, y rústicas de las Cortesanas, y lebantadas, las burlescas de las sérias, y finalmente las própias de las figuradas. En cuya consecuencia tiene por conveniente dár principio desde luego por la formación de un Dicciónario de la lengua, el mas copioso que pudiére hazerse [...]⁵

Do mesmo século das Luces, tan dado á creación de sociedades científicas, e en concreto do 1779, é a Academia das Ciéncias de Lisboa, “Real” desde 1783 e plebea de novo desde 1910, cunha axitada andaina nas súas primeiras décadas. Quizais polo amplo espectro dos seus intereses, que deixa entrever o nome da institución, apenas dispuxo durante bastante tempo dun Plano d’Estatutos, aprobado en 1780, de vagos e moldeables artigos. Así, no artigo primeiro do Título I, “Das Classes da Academia”, afirmase: “O adiantamento da Instrução Nacional, a perfeição das Sciencias e das Artes, e o augmento da Industria popular, formão o objecto desta Academia” (*apud* Morato 1822, p. 23; véx. tamén Protásio s.d.), e só cando se aborda a Classe III, relativa ás Belas Letras, alúdese á lingua e á historia como os compoñentes do que dan en chamar “Literatura Portuguesa” (*apud* Morato 1822, p. 14).

Como queda dito, é posible que a ausencia de obxectivos máis específicos nestes estatutos teña que ver precisamente con esa amplitude de intereses (hoxe en día as Classes son só dúas, Ciencias e Letras, pero cada unha delas consta de sete seccións). Non obstante, e pese ao escaso froito obtido, algúns autores (Casteleiro 2008, pp. 315-316) sinalan a importancia desde os inicios da actividade lexicográfica académica, que desembocou naqueles anos nun primeiro volume do *Diccionario* correspondente á letra A (Academia Real das Ciencias de Lisboa 1793), renovado cento oitenta e tres anos despois noutro volume referido á mesma letra (Academia das Ciéncias de

5 Só en segundo lugar se fixan outras tarefas da Academia. No capítulo quinto, estatuto primeiro, dise textualmente (RAE 1715, p. 21): “Fenecido el Dicciónario (que como vá expresado en el Capítulo primero, debe ser el primer objeto de la Académia) se trabaxará en una Grammática, y una Poética Españólas, è História de la lengua, por la falta que hacen en España. Y en quanto à la Retórica, podrá excusarse de trabaxar de nuevo, porque hay bastante escrito”. Esta mención preeminente do “Diccionario” mantense nos estatutos seguintes (ou modificacións) da corporación ata os nosos días (1848, capítulo IV, estatuto 52; 1859, artigo II; 1977, BOE de 16 xullo, preámbulo e artigo segundo; 2014, artigo II e artigo III). O mesmo sucede no Regulamento da institución, concretamente no capítulo II “Objeto y actividades de la Academia”, artigo 5. Todos estes textos poden consultarse en <https://www.rae.es/la-institucion/organizacion/estatutos>

Lisboa 1976).⁶ Da relevancia actual do labor lexicográfico dá conta o feito de que, dos dous institutos creados modernamente no seo da Academia, un é o de Lexicología e Lexicografía. Segundo consta na súa páxina web,⁷

O ILLLP é especializado en lexicografía e na creación de obras de referencia en lingua portuguesa. A Comisión de Lexicografía e Lexicología está empenhada na preparación de un novo Dicionário, bem como na actualización do Vocabulário Ortográfico.

Pero, que ocorre máis lonxe de Galicia, no outro extremo da periferia románica? As orixes da Academia Română deixan ver cal vai ser unha das súas preocupacións principais, pois xorde en 1866 co nome de Societatea Literară Română. Malia que o seu ámbito de actuación é moi amplo, a Academia Română tivo sempre entre os seus obxectivos fundamentais o cultivo e a promoción da lingua romanese.⁸ De aí que, entre as diferentes seccións establecidas, figure unha dedicada á filoxía e á literatura; da mesma maneira, existe un instituto dedicado ao desenvolvemento da lingua, cunha sección lexicográfica, o Institutul de Lingvistică “Iorgu Iordan - Alexandru Rosetti” (ILIR) de Bucarest (fundado en 1949), e outro que tamén ten a lexicografía entre as súas actividades, o Institutul de Filologie Română “A. Philippide” de Iași (creado en 1927). Unha vez máis atopamos aquí a confección do dicionario como unha tarefa primordial desde os inicios. Así se reflicte no percorrido pola historia da Academia que podemos atopar nun documento dos Académicos de Iași (Academia Română 2014):

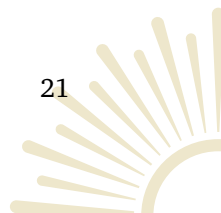
Scurt istoric al Academiei Române ♣ 1/13 aprilie 1866 – Înalta Locotenență Domnească, la propunerea lui Constantin A. Rosetti (1816-1855), ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, a aprobat Regulamentul de fondare a Societății Literare Române, ale cărei obiective principale erau întocmirea Dicționarului și a Gramaticii limbii române.

Recolléno igualmente as investigadoras romanesas Busuioc (2014, p. 73) e Tamba (2014, p. 269). Velaquí as palabras da primeira delas:

6 De aí a escasa función normativa que neste ámbito tivo a Academia das Ciencias de Lisboa.

7 <http://www.acad-ciencias.pt/academia/illlp-missao>

8 Os principais obxectivos da Academia son o cultivo da lingua e da literatura romanesas (o que inclúe o establecemento dunha normativa), o estudo da historia nacional de Romanía e a investigación nos principais campos científicos (artigo 6 do Estatuto de 2009, Academia Română, s.d.). A eles corresponden tres grandes empresas: o dicionario da lingua romanese, o dicionario de literatura romanese e o tratado sobre a historia do pobo romanés.

La necesidad de elaborar y publicar un gran diccionario tesoro de la lengua nacional fue una de las tres desideratas (junto a la ortografía y la gramática) fijadas desde su creación por la Sociedad Académica Rumana (1867), transformada ulteriormente en Academia Rumana (1879).

Remataremos esta rápida panorámica por algunhas Academias do noso contorno con dúas institucións posteriores á Real Academia Galega: o Institut d'Estudis Catalans e a Academia de la Llingua Asturiana.

O Institut responde tamén ao modelo de academia global. Fundado en 1907, conta con cinco seccións, de xeito que a Secció Filològica, constituída en 1911, funciona como unha auténtica academia da lingua e inclúe en si mesma unha Comissió de Lexicografía. No “Dictamen-Acord d'ampliació de l'Institut d'Estudis Catalans” (Diputació de Barcelona 1911, p. 7) polo que se instaura dita sección, declárase expresamente:

2.ª La missió de la Secció Filològica, o institut filològich, serà estudiar científicament la nostra llengua, inventariar el seu lèxic, ferne'l diccionari y fomentar el seu ús y imperi dins y fora de la nostra terra.

O diccionario normativo propiamente dito non se publicou ata 1995 (IEC 1995), aínda que desde 1954 funcionaba como tal o *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra (1932).

Por último, a máis recente Academia de la Llingua Asturiana (ALLA), fundada en 1980,⁹ ten entre as súas finalidades, segundo os estatutos (“Título I, Principios generales, artículo 1 c”),¹⁰ “inventariar su léxico”, o que levou á redacción e publicación do *Diccionariu de la Llingua Asturiana* no ano 2000 (ALLA 2000).

- 9 Xa Jovellanos proxectara unha Academia da lingua asturiana a finais do século XVIII, e desde entón oíronse moitas voces sobre a necesidade de dita institución. Como precedentes da actual pode citarse a Academia Asturiana de las Artes y las Letras creada en Xixón en 1919, da que o obxectivo número 1 era “hacer un diccionario y una gramática del idioma asturiano, además de publicar una revista” (González Delgado 2001, pp. 18-19, *apud* Andrés Díaz e Álvarez Menéndez 2015, pp. 91-92). O seu lema era “investiga, conserva y purifica”. Outro precedente da Academia actual foi o Instituto de Estudios Asturianos (IDEA), creado en 1945.
- 10 Acuerdo del Consejo de Gobierno, de 12 de abril de 1995, por el que se modifican los Estatutos de la Academia de la Llingua Asturiana (*Boletín Oficial del Principado de Asturias-BOPA* núm. 136, de 14 de junio). Os estatutos modificados son os primeiros da institución (Decreto 9/1981 de 22 de diciembre, *Boletín Oficial del Consejo Regional de Asturias-BOCRA* número 14, de 22 de diciembre). Unha última renovación tivo lugar polo Decreto 19/2021 de 16 de abril de 2021 (*Boletín Oficial del Principado de Asturias-BOPA*, número 79, de 27 de abril de 2021).

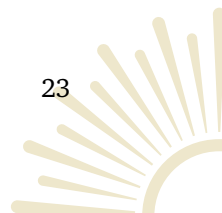
En definitiva, resulta evidente que, con independencia da data da súa fundación, un dos obxectivos principais das Academias do noso contorno, polo menos as dedicadas ás linguas románicas, foi desde o primeiro momento a elaboración dun dicionario de cada unha desas linguas, isto é, dun dicionario monolingüe, como fixeron as institucións italiana, francesa e española, por mencionar as máis antigas e influentes. Toca preguntarse agora a que responde a coincidencia nese obxectivo, pese aos séculos de diferenza existentes entre algunhas delas.

Obviamente, as situacións de partida non son as mesmas en todos os casos citados, fundamentalmente debido ao contexto sociopolítico en que xorde cada un dos organismos. Así, conforme indica Lara (1997, pp. 21-85), no caso dos grandes estados, aos que corresponden as obras máis antigas, o dicionario formou parte dunha estratexia global de exaltación de ditos estados, é dicir, respondeu, sequera parcialmente, a intereses políticos e simbólicos.¹¹ Cando se trata de institucións máis modernas, xa no século XX, correspondentes a entidades políticas non estatais, entran en xogo, en cambio, factores de carácter sociolingüístico, derivados da situación de coexistencia nun mesmo territorio de dúas linguas vivas (casos galego e catalán).

Polo demais, esas institucións, moitas das cales nacen ao amparo de instancias oficiais ou reciben de camiño o seu apoio, foron depositarias do criterio de autoridade lingüística, o que se traduce na posibilidade e finalmente na obriga de fixar unha norma lingüística e establecer o que hoxe se denomina unha variedade estándar de lingua. Aínda que o propósito normativizador e estandarizador non poida entenderse entre os séculos XVI e XIX exactamente igual ca na actualidade, hai certos trazos comúns que si poden observarse desde o principio e que se repiten. Un deles é a vontade de depurar a lingua dos elementos corruptos ou alleos, tarefa que resulta especialmente necesaria no nivel léxico por canto é o máis permeable ás influencias foráneas. Esta vontade reflíctese en lemas coma “Limpia, fija y da esplendor” da RAE, “Il più bel fior ne coglie” da Accademia della Crusca, e xa no século XX no propio lema desta casa “Colligit, expurgat, innovat”. Do mesmo xeito, no artigo XXIV dos estatutos da Académie Française dise:¹² “La principale fonction de l’Académie sera de travailler avec tout le soin et toute la diligence possibles à donner des règles certaines à notre langue et à la rendre pure, éloquente et capable de traiter les

11 Lembremos as famosas palabras de Nebrija (1492/1989, p. 109), escritas no prólogo da súa *Gramática*: “que siempre la lengua fue compañera del Imperio”. Lara (1997) considera de diferente maneira a situación inglesa, onde primou, ao seu modo de ver, a preocupación polo estándar.

12 <https://www.academie-française.fr/linstitution/lhistoire>

arts et les sciences”. Ademais de referirse ao propósito depurador, esta cita contén outros dous moi importantes: o de dotar de “regras” a lingua e o de contribuír á súa normalización, que tamén serán constantes nas institucións académicas.

Pois ben, en todas esas tarefas, o dicionario (monolingüe) será unha ferramenta substancial, de aí que se mencione sempre desde o comezo das traxectorias académicas. Como expuxemos noutra ocasión (Sánchez Palomino 2003, pp. 400 ss.), os repertorios léxicos son concibidos como obras importantes desde antigo, pero tal e como entendemos hoxe en día o dicionario, a súa valoración ha de poñerse en relación coa da gramática, como parte dun proceso global de “gramatización” das linguas vernáculos, consistente en dotar as linguas deses dous instrumentos esenciais (Auroux 1994, pp. 20, 22). Do que se trataba en orixe no caso das obras máis antigas, correspondentes a linguas de Estado, era de sometelas a unha regulamentación á maneira latina que lles conferise unha lexitimación e un prestixio semellantes aos da lingua clásica. Deste modo, a propia Académie Française¹³ declara que a súa misión é constituír unha lingua “qui eût la clarté et l’élégance qu’on accorde au latin”.

Para Auroux (1994, p. 24), a “gramatización” das linguas vernáculos a partir dunha única tradición lingüística (a “grammaire latine étendue”) constituíu unha auténtica revolución tecnolóxica. Ese é o motivo de que gramática e dicionario se consideren obras que dotan de prestixio as linguas que as posúen, ao tempo que lles confiren unidade e as libran do perigo da dialectalización. *Mutatis mutandis*, isto vale tamén para aqueles dicionarios que xorden séculos despois, cando o latín fora substituído nalgúns lugares por un vulgar como lingua de referencia (o castelán para o galego, por exemplo).

A relevancia do dicionario e da gramática como piares para o coñecemento e a fixación da lingua remóntase aos séculos XVI e XVII, como consecuencia da valoración renacentista das linguas vulgares. Dada a permeabilidade do léxico a que antes aludimos, a posesión dun canon léxico protexe de maneira especial a lingua fronte a unha excesiva penetración externa. Se a isto lle engadimos a capacidade de difusión que ten modernamente o dicionario, este convértese no instrumento perfecto para a misión de purificar, planificar e divulgar o léxico. Así pois, andando o tempo, o seu rol será clave nos procesos de conformación e de difusión do estándar léxico-semántico da lingua, así como no da súa normalización, por converterse en obra de

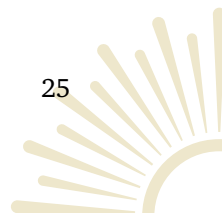
13 <https://www.academie-francaise.fr/linstitution/lhistoire>. De feito, o que se pretendía era converter o francés no “latin des modernes” (<https://www.academie-francaise.fr/linstitution/les-missions>).

uso estendidísimo (véx. Sánchez Palomino 2003; Kasbarian 1994, p. 213; Rei Doval 1993, pp. 70-71; Lamuela e Monteagudo 1996, p. 245). Permítannos que retomemos as nosas propias palabras respecto do valor do dicionario no proceso de estandarización (Sánchez Palomino 2003, p. 414):

Como elemento de codificación, podemos atribuírle ó dicionario normativo os mesmos efectos benéficos sobre a lingua ca ós demais instrumentos que conforman a variedade modelo (fomento da autoidentificación, favorecemento dunha práctica lingüística estable e unitaria, etc.), aplicados fundamentalmente ás dimensións léxico-semántica e pragmática. [...] o feito de contar cunha norma léxico-semántica e de uso integrada nun dicionario contribúe a posibilita-la diversificación funcional e estilística da lingua, o que sen dúbida representa un grande avance no seu nivel de estandarización e de prestixio.

Por outro lado, o alcance do dicionario (en especial o prescristivo) na fase de propagación da norma, debido ó seu amplo uso e á autoridade social que se lle concede, confírelle unha relevancia singular e convérteo nun elemento de primeira magnitude no proceso global de estandarización lingüística, concibido polo menos como conxunto de codificación e difusión.

Pero existen outros valores que fan do dicionario unha obra de primeira magnitude á hora de levantar o edificio dunha lingua. Se convimos en que a lingua ten unha función “definidora o constructora de la realitat” (Lamuela 1994, p. 38), o dicionario convértese na representación ou no símbolo da cultura do pobo que a fala. A concepción do dicionario como representación dunha lingua arrinca, segundo Auroux (1994, pp. 22-23), do século XVIII. A esta dimensión cultural únese unha dimensión social non menos destacable, en canto o dicionario é o depositario da memoria social dunha comunidade lingüística (Lara 1992, p. 3). Dada a imposibilidade de que os falantes coñezan todo o léxico e todos os significados das palabras da súa lingua, é precisa unha obra que os recolla e á que se lle poida atribuír o valor de “verdade” (Lara 1992, p. 6), isto é, de certeza e de corrección. Loxicamente o valor de “verdade” é practicamente absoluto cando se trata dun repertorio académico. O dicionario ten, por tanto, a diferenza da gramática, unha dimensión de obra colectiva importantísima (de aí tamén a súa dimensión ideolóxica: toda interpretación da realidade ten un fondo ideolóxico). En resumo, o dicionario monolingüe é, coma a gramática, un “instrumento de lexitimación” (Kasbarian 1994, p. 211) e posúe unha identidade múltiple, cun triplo fundamento: social, cognoscitivo e instrumental (Sánchez Palomino 2003, p. 405), que o converte en: “a) un catálogo de la lengua socialmente intelixible; b) una norma de lo que puede ser dicho en el seno de la sociedad, y c) un reflejo de la propia lengua” (Lara 1992, p. 5).

2. A LEXICOGRAFÍA BILINGÜE, ANTERIOR Á MONOLINGÜE E ÁS ACADEMIAS

Velaí o marco que, antes ou despois, comparten os dicionarios académicos. Naturalmente, neste marco só teñen cabida os dicionarios monolingües. Pero, previamente a estes, existiu outro tipo de dicionarios, os bilingües, na esfera da lexicografía de iniciativa privada; de feito, é unha constante que a lexicografía bilingüe preceda a monolingüe nas tradicións lexicográficas.

Sen ánimo de exhaustividade, mencionaremos a seguir algúns exemplos diversos nos que se pode apreciar ese carácter pioneiro. O noso punto de chegada será en cada tradición o momento en que se publiquen os dicionarios monolingües académicos, que case nunca se corresponden cos primeiros dicionarios monolingües. Para non perder de vista os datos, lembremos que, para o español, o primeiro dicionario monolingüe foi o *Tesoro de la lengua castellana o española* de Sebastián de Covarrubias (1611), mentres que o primeiro monolingüe académico, o *Diccionario de autoridades*, é posterior en máis de cen anos (RAE 1726-1739); para o francés, o *Dictionnaire de l'Académie* (Académie Française 1694) viuse precedido polos de Nicot (1606), Richelet (1680) e Furetière (1690); no caso catalán, o primeiro dicionario académico (IEC 1995) tivo como antecesores o de Alcover e Moll (1926-1962) e o de Fabra (1932); e para o romanés, o *Dicționarul Academiei* (DA 1913-1949) de Pușcariu¹⁴ tamén foi antecedido por obras coma o manuscrito *Condica limbii românești*, de Golescu (ca. 1832), e o *Dicționar universal al limbei române* de Șăineanu (1896). Só no caso da lexicografía italiana o primeiro dicionario monolingüe foi o académico (Accademia della Crusca 1612). Así mesmo é singular noutro sentido o caso do portugués, xa comentado, para o que a Academia das Ciéncias de Lisboa apenas elaborou recentemente o dicionario monolingüe da institución (*Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea*, 2001), tras dous intentos fallidos en 1793, que non chegou a cubrir a letra A, e en 1976, que tampouco sobrepasou dita letra. Anteriores ao primeiro intento académico temos xa en portugués o *Diccionario*

14 Para a intrahistoria dos dicionarios monolingües académicos romaneses, bastante accidentada e influenciada por feitos coma a segunda guerra mundial e a implantación do réxime comunista en Romanía, véxanse Busuioc (2014, pp. 73-80) e Tamba (2014, pp. 268-272). Malia a existencia de proxectos previos, só o encargado en 1905 a S. Pușcariu recibiu o recoñecemento de *Dicționarul Academiei* (DA), aínda que tamén quedou inconcluso; posteriormente viría o *Dicționarul limbii române. Serie nouă* (DLR, 1965-2010) e o *Dicționarul Tezaur al limbii române* (DTLR 2011). Cómpre ter en conta que estes repertorios son obras monumentais, de aí que en 1975 se editase unha versión reducida, só coa parte explicativa: o *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX).

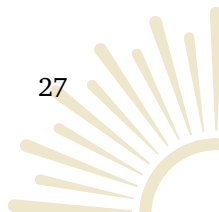
Poetico de Cândido Lusitano (1765), ao servizo da poesía; o *Diccionario da lingua portuguesa* de Bacelar (1783), o primeiro que, como explica Vázquez Diéguez (2011, p. 214), presentou no título o sintagma “da lingua portuguesa”, e sobre todo, o *Diccionario da lingua portuguesa* de António de Morais Silva (1789), considerado o pai da lexicografía portuguesa moderna.¹⁵

Fronte a estas tradicións monolingües, bilingües foron os primeiros dicionarios da lingua española, a saber, o *Lexicon hoc est Dictionarium ex sermone latino in hispaniensem*, máis coñecido como *Diccionario latino-español*, de 1492, e o *Vocabulario español-latino*, de 1495 (?), ambos os dous de Nebrija, de enorme influencia no sucesivo dentro e fóra de España:¹⁶ observemos que neles se relaciona o español coa lingua de prestixio daquela, o latín, ben estudado e, polo tanto, ben coñecido. Esta situación persistirá durante séculos na lexicografía románica, practicamente ata o XIX, xa que o dicionario bilingüe se empregaba para o estudo do latín, ao tempo que lexitimaba e validaba o emprego da lingua vernácula na lexicografía. Pero tamén existiu, no caso do castelán e no das outras linguas, unha rica tradición lexicográfica bilingüe e multilingüe con outros idiomas, parcialmente relacionada coa aprendizaxe lingüística e coas necesidades de comunicación. Así, no ámbito do español, podería mencionarse o fundador da lexicografía hispano-francesa, aínda que exiguo, *Vocabulario de los vocablos que más comúnmente se suelen usar. Puestos por orden del abecedario en francés y su declaración en español* (Liaño 1565) e, sobre todo, o relevante *Vocabulario de las dos lenguas española y toscana*, bidireccional, de Cristóbal de las Casas (1570). Non obstante, o centro de produción da lexicografía bilingüe do español cos idiomas europeos trasladouse durante bastante tempo a outros países, como Francia ou Bélxica. Tamén se desenvolveu a partir do século XVI unha serie considerable de repertorios que cotexaban o español e as linguas indíxenas americanas.

No dominio portugués, o primeiro lexicógrafo desta lingua, Jerónimo Cardoso, publicou no 1563 o *Dictionarium ex Lusitanico in Latinum sermonem*, repertorio portugués-latino, recollido anos máis tarde no célebre *Dictionarium latinolusitanicum et viceversa* (1570), bidireccional. Do 1611 é o tamén bilingüe portugués-latino

15 Cabrería incluír neste elenco o *Vocabulario Portuguez e Latino* de Bluteau (1712-1721 e 1727-1728) que, a pesar do seu título, é considerado con frecuencia como un dicionario máis monolingüe ca bilingüe (Verdelho 1994, p. 675), o que o convertería no primeiro dicionario da lingua portuguesa. Véxase tamén ao respecto Silvestre (2004), quen se refire ás dúas vertentes da obra, e Vázquez Diéguez (2011, p. 214).

16 Aínda que o *Universal vocabulario en latín y en romance* de Alfonso de Palencia (1490) é anterior, ten unha orientación máis medieval.

de Agostinho Barbosa, e o latín segue igualmente presente no *Thesouro da Língua Portuguesa* de Bento Pereira (1647). Mesmo o *Vocabulario Portuguez e Latino* de Bluteau (1712-1721) ten como lingua de contraste o latín, de xeito que podemos atopar definicións nas dúas linguas.¹⁷

Desde o século XVII ao XIX existen trece dicionarios que poñen en relación o portugués con linguas diferentes do latín. Por orde cronolóxica esas linguas son: o tupí, o xaponés, o hebreo, o inglés, o holandés, o bengalí, o francés, o kimbundu (xunto a unha lingua do Congo), o alemán, o chinés, o bugre, o italiano e o español. Mentres que no XVII destacan os vocabularios con linguas asiáticas, a combinación do portugués con linguas europeas non aparece ata o XVIII, e coas linguas eslavas e escandinavas ata o XX (Vázquez Diéguez 2011, p. 212; fundamental para este percorrido é Verdelho e Silvestre 2011, pp. 13-154).

No dominio italiano é imposible omitir a referencia aos famosos calepinos, que estenderon a súa influencia por Europa durante moito tempo. Aínda que o primeiro dicionario de Ambrogio Calepino (*Dictionarium latinum*, 1502) foi practicamente monolingüe en latín con algunhas correspondencias en grego, nas múltiples edicións sucesivas o autor e os seus continuadores foron ampliando o catálogo de linguas. O seu éxito editorial queda patente só con mencionar que foi o libro máis vendido no século XVI: coñeceu nin máis nin menos que duascenas once edicións e o nome do autor, modernizador da lexicografía, acabou sendo equivalente de “dicionario latino”.

En Venecia apareceu o *Sex linguarum, latinae, gallicae, hispanicae, italicae, anglicae et teutonice dilucidissimus dictionarius* (Garon 1541), vocabulario multilingüe, do que o italiano e o español constitúen unha parte moi significativa. Na liña estritamente bilingüe, do 1533 é a “Espositione di vocaboli Hispanuoli difficili”, a cargo de Alfonso de Ulloa, un glosario para os lectores italianos incorporado ao final da edición veneciana de *La Celestina* (Rojas 1533).

Segundo sinala Sierra Soriano (2010, p. 220), no ámbito francés publicáronse durante o século XVI trinta e cinco dicionarios nos que se confrontaban diferentes linguas coa francesa, entre eles vinte e sete multilingües, que poden ter unha presentación onomasíolóxica (caso de *Le dictionnaire des huit langues: c'est asçavoir Grec, Latin, Flamen, François, Espagnol, Italien, Anglois et Aleman*, publicado

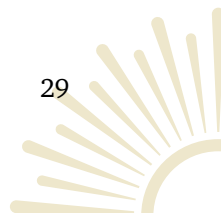
17 Nos volumes de *Suplemento* (Bluteau 1727-1728), ademais de sinónimos e fraseoloxía, incorpórase un vocabulario español-portugués.

inicialmente en Anvers en 1537; Anónimo 1548) ou alfabética, coma os de Berlaimont (especialmente o cuadrilingüe *Vocabulario de quatro linguas, tudesco, francés, latino, y español, muy prouechoso para los que quisieren aprender estas linguas*, 1551) e o xa citado Calepino, que introduce o francés en 1553 e o español en 1559. No mesmo século XVI cabe resaltar igualmente o dicionario de Hornkens (1599), *Recueil de dictionnaires françoys, Espaignolz et Latins. Recopilación de Dictionarios Franceses, Españoles y Latinos. Dictionariorum Gallicorum, hispanorum, Latinorum*, importante por ser a fonte das dúas obras máis destacadas da centuria seguinte.

Estas non son outras que as de Jean Pallet (1604), *Diccionario muy copioso de la lengua española y francesa. Dictionaire très ample de la langue Espagnole et Française*, e César Oudin (1607), *Tesoro de las dos linguas francesa y española. Tresor des deux langues française et espagnolle*, que coñeceu numerosas edicións. No século da Ilustración decaerá a produción de dicionarios multilingües e aumentará, en cambio, a de repertorios trilingües e, sobre todo, bilingües (Sierra Soriano 2010, pp. 220-222).

No referente ao romanés, os primeiros intentos lexicográficos son practicamente contemporáneos da tardía aparición da escritura (século XVI) e responden á necesidade pragmática de glosarios que servisen na tradución de textos eclesiásticos desde o eslavo (Busuioc 2014, p. 65). A dirección eslavo-romanés será a única que relacione estas linguas ata o XIX e nela destaca o *Lexiconul slavo-românesc* de Cozianul (1649/1900). Pouco a pouco o eslavo foi sendo substituído polo latín; é no cotexo con esta lingua cando aparece o romanés como punto de partida: sucede no *Dictionarium valachico-latinum* (ca. 1650), máis coñecido como *Anonymus Caransebesiensis* (1650/2008). Tamén se elaboran obras que poñen en relación o romanés con outras linguas románicas, coma o *Lexicon italian-român* de Cantacuzino (ca. 1700), primeiro dicionario de termos científicos, e co húngaro (*Dicționarul latin-român-maghiar*, da mesma época; véx. *Lexiconul marsilian* 1930). Meritorio é igualmente o trilingüe *Dictionarium trium linguarum Germano-latina et Daco-Romana*, de Anton Predetici Nasodi (1793). Hai que ter en conta que a lexicografía impresa non se inicia en Romanía ata o século XVIII.

As obras bilingües e plurilingües do primeiro cuarto do XIX enmárcanse nunha corrente latinista, empeñada en demostrar a latinidade do léxico romanés de maneira non sempre correcta (Busuioc 2014, pp. 66-67). Os contactos lingüísticos nesta parte da Romanía son outros, de modo que, ademais do latín, destacan como linguas de contraste o alemán, nunha ou noutra dirección ou nas dúas, e o húngaro. Ligados

a este último, hai que referirse ao *Dicționariu rumânesc, latinesc și unguresc* de Bobb (1822-1823), exemplo de aberracións latinistas, e ao *Lesicon românescu-latinescu-ungurescu-nemțescu* (*Lexiconul de la Buda* 1825), primeiro dicionario explicativo e etimolóxico impreso que dá comezo á lexicografía romanese moderna.¹⁸ Pero tamén se producen bastantes obras nas que o romanés se confronta co francés, tales coma as de Valian (1839), Poenaru, Aaron e Hill (1840-1841), Codresco (1859), Pontbriant (1862) e Costinescu (1870), algunhas delas non exentas de valor como dicionarios monolingües. Cómpre lembrar a forte influencia da lingua e da cultura francesas durante esa época e despois en Romanía.

No caso do catalán, e cinguíndonos ao par catalán-español, Colón e Soberanas (1986, p. 30) sinalan que estas linguas comezaron a aparecer conxuntamente en repertorios léxicos xa no século XV, polo xeral como equivalentes de formas latinas. Especial importancia ten o *Liber elegantiarum* do notario Joan Esteve (1489), no que o autor ofrece a equivalencia latina de voces valencianas. Moitos destes repertorios iniciais estiveron ligados ás traducións. Pero o primeiro paso realmente importante na historia da lexicografía bilingüe castelán-catalán deuse coa tradución do *Diccionario latino-español* de Nebrija ao catalán, a cargo do agostiño Gabriel Busa (1507), na que se aprecia a dobre dependencia do catalán respecto do latín e do castelán (mesmo a ordenación alfabética está realizada a partir desta última lingua). Durante o XVII as obras máis representativas son o dicionario latín-catalán *Fons verborum et phrasium* de Antoni Font (1637), adaptación dun dicionario latín-castelán, o *Thesaurus* de Pere Torra (1640) e o *Gazophylacium catalano-latinum* de Joan Lacavalleria (1696). É no século XVIII, caracterizado polo interese na aprendizaxe doutras linguas, cando comeza unha lexicografía bilingüe castelán-catalán propiamente dita. Debe citarse o *Breve diccionario valenciano-castellano* e o *Diccionario valenciano-castellano* de Carles Ros (1739 e 1764), elaborados coa finalidade de que os valencianos aprendesen ben o castelán, á vez que a súa lingua materna. Para o mallorquín, o máis salientable é o *Vocabulari mallorquí-castellà* (antes de 1751) de Antoni Oliver (Gelpí 2008; Rico e Solà 1995).

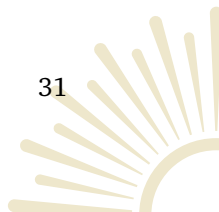
18 Sinala Busuoić (2014, p. 67), de onde extraemos estes datos, que ata o último cuarto do século XIX non se produciu na lexicografía romanese unha especialización das obras, de maneira que os dicionarios bilingües eran á vez etimolóxicos e explicativos. En realidade, tamén os monolingües (polo menos, os académicos) van con frecuencia máis alá do que se espera nun dicionario xeral e presentan unha orientación histórica e mesmo enciclopédica.

Na centuria seguinte, a maioría dos dicionarios editados, sexan do catalán, do valenciano, do mallorquín ou do menorquín, presentan as correspondencias en castelán. Un trazo que destaca especialmente nesta época é a diminución da presenza latina nas obras lexicográficas. Con todo, o primeiro repertorio do XIX foi o *Diccionario catalán-castellano-latino*, redactado por Fèlix Amat (1803-1805), primeiro tamén que tivo como obxectivo o estudo da lingua catalá, fronte aos anteriores que se orientaban ao estudo do latín (Colón e Soberanas 1986, p. 144, Gelpí 2008, p. 172). Outras obras importantes, seguidoras do dicionario da RAE, foron o *Diccionario manual castellano-catalán* e o *Diccionario catalán-castellano*, de Magí Ferrer (1836 e 1839). Pero sen dúbida os repertorios de referencia na lexicografía bilingüe entre castelán e catalán no século XIX foron o *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina* e o *Diccionario de la lengua castellana con las correspondencias catalana y latina*, de Pere Labernia (1839-1840 e 1844-1848). Entre os dous completan un dicionario bidireccional que estendeu o seu influxo aos repertorios de referencia do século XX, tanto monolingües coma bilingües, e que constitúe a base da lexicografía catalá actual.

Durante o XIX, Valencia foi a sede da publicación de traballos moi salientables. É o caso do *Ensayo de un Diccionario valenciano-castellano* de Luis Lamarca (1842); do *Diccionario valenciano-castellano* de José Escrig (1851), obra moi castelanizada que coñeceu varias edicións e presenta definicións en castelán, e do *Novissimo Diccionario general valenciano-castellano* de Joaquín Martí Gadea (1891). Nas Illas Baleares tamén se editaron obras que relacionaban o castelán e o mallorquín (Figuera 1840, Hospitaller 1869, entre outras).

Ao fío do panorama trazado, convén realizarmos certas reflexións:

1.ª É unha constante que os primeiros repertorios de carácter bilingüe teñan como elemento de cotexo o latín, e non só os das linguas de Estado, senón tamén os doutras, coma o catalán; en realidade, este feito ocorre nas tradicións lexicográficas antigas, que xorden nos séculos XV e XVI. Pero incluso no caso do romanés, en que a lexicografía se iniciou con glosarios eslavo-romaneses pola necesidade de traducir os textos relixiosos escritos en eslavo, o latín irá ocupando paulatinamente o lugar desta lingua, aínda que con algún século de diferenza (sobre todo a partir do XVII). Nos primeiros momentos, o latín aparecía con frecuencia como lingua de partida, pero en seguida se estenden os repertorios cos romances nesa posición e os bidireccionais.

As razóns que explican esta preeminencia inicial do latín son diversas. Mencionemos algunhas.

Cando, fundamentalmente a partir de finais do século XV, nace a necesidade e o desexo de dotar de gramáticas e dicionarios as linguas vulgares, o latín clásico era a lingua de prestixio e era unha lingua fixada no tempo, que contaba cunha regulamentación clara; de aí que fose tomada como modelo. Ao mesmo tempo, ese prestixio servía como medio de dignificación dos romances, sobre todo no clima xurdido no século XVI de “*défense et illustration*” das linguas vernáculos.¹⁹ Poñer unha lingua en relación (lexicográfica) co latín mostraba que era igual de válida ca el, para ese uso e para outros.

Só a medida que o latín foi deixando de ter unha posición prevaecente na sociedade occidental, como lingua das humanidades e das ciencias, da Universidade, da Igrexa..., a lexicografía foi reflectindo esta circunstancia cunha diminución da súa presenza como elemento de contraste. Pero durante moito tempo, ata o século XIX e nalgúns casos ata despois, ese tipo de repertorios bilingües coexistiron cos que confrontaban as linguas románicas entre si ou con outras linguas.

Non obstante, o coñecemento do latín durante a Idade Media reducírase considerablemente, polo que a lexicografía bilingüe co latín realizada durante o Renacemento e o Humanismo tamén se concibiu como un instrumento para o estudo da lingua clásica. Posteriormente empezou a esgrimirse como instrumento para un mellor acceso aos vulgares.

2.ª A elaboración de repertorios bilingües, e estamos a referirnos naturalmente aos realizados “á antiga usanza”, pode resultar máis doada nos momentos iniciais da tradición lexicográfica por canto existen modelos anteriores e contemporáneos e non precisa das mesmas condicións nin do mesmo grao de reflexión e dominio sobre a propia lingua ca os repertorios monolingües, os cales adoitan ofrecer informacións máis complexas (de gramática, pragmática, fraseoloxía, exemplos...). En xeral, e así o demostra a maioría das tradicións visitadas, é preciso unha certa “madurez” lingüística e lexicográfica para que aparezan os dicionarios monolingües.

3.ª Boa parte dos dicionarios bilingües dos séculos XVI e XVII adoitan estar ligados ás actividades de tradución e comprensión de textos, ben como repertorios

19 Aludimos aquí ao coñecido texto de Joachim du Bellay (1549) *La Défence, et Illustration de la Langue Francoyse*, que se enmarca nun ambiente humanista de defensa do vernáculo, máis alá da influencia que sobre el puidese ter a entón recente ordenanza de Villers-Cotterêts (1539) de Francisco I.

independentes, ben como glosarios que aparecen ao final das edicións de determinadas obras.

4.ª Non se poden esquecer tampouco as necesidades comunicativas (un exemplo claro son as obras en que se relaciona o español ou o portugués coas linguas indíxenas de América, Asia ou África), fundamentalmente a partir do século XVIII, cando se desenvolve o interese pola aprendizaxe doutros idiomas e aumenta a mobilidade entre países.

5.ª Do mesmo xeito que a lexicografía monolingüe serviu para maior gloria dos estados, a bilingüe ponse en relación coa capacidade de proxección europea de certas linguas, ao tempo que reverte nun incremento desa proxección.

6.ª A lexicografía bilingüe pode mostrar igualmente certas relacións de subordinación lingüística. Se antes aludimos á dependencia dos romances respecto do latín, que primeiro exerceu como lingua de referencia e logo como lingua ponte, existen tradicións nas que a subordinación se manifesta tamén respecto doutra lingua vernácula, incluso antes de que o latín perda a súa influencia (caso do catalán respecto do castelán, por exemplo).²⁰ Volveremos sobre esta cuestión.

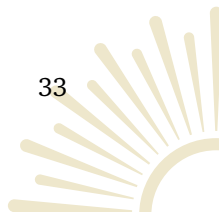
3. A TRADICIÓN LEXICOGRÁFICA GALEGA

Inmersos nesta situación, que ocorre coa tradición lexicográfica galega?

Tamén aquí os primeiros dicionarios, anteriores ao da Real Academia Galega (*DRAG* 1913-1928), a saber, os de Aguirre del Río (1858, Hermida Gulías 2007), Rodríguez (ca. 1854) e Rodríguez (1863),²¹ Pintos (1868, Neira e Riveiro 1992), Cuveiro (1876), Valladares (1884; suplemento de 1893-1896, García Ares 2000) e Porto Rey (1900, Bugarín López e González Rey 2000), por mencionar só aquelas obras con máis carácter de “dicionarios”, teñen orientación bilingüe, aínda que, aproximadamente tres séculos despois do Humanismo e do comezo doutras tradicións lexicográficas, a lingua que ostente a posición de prestixio sexa o castelán, e non o latín. Tense dito en numerosas ocasións que este bilingüismo lexicográfico non fai

20 Outro exemplo é o de Cihac (1870-1879), que redactou o seu dicionario etimolóxico en francés.

21 Distinguimos aquí entre o repertorio orixinal de Rodríguez, moi incompleto, e a obra publicada en 1863, sometida a abundantes ampliacións e modificacións polo seu editor, A. de la Iglesia. Os dous textos están recollidos no *DdD*, o primeiro deles froito da lectura de A. Santamarina.

senón responder ao estado de subordinación sociolingüística do galego respecto do castelán. Habendo verdade nisto, as obras mencionadas presentan certos trazos que convén termos en conta:

1.º A lingua de partida é o galego. Como é sabido, a dirección castelán-galego non se inicia realmente ata 1933, co *Vocabulario* das Irmandades da Fala,²² e a bidireccional moito despois aínda, nos anos oitenta do século XX (Sánchez Palomino, no prelo).

2.º En numerosas ocasións achéganse definicións dos lemas, tanto se existen equivalentes coma, obviamente, se non os hai ou non se expresan. Para a determinación do carácter destas obras, é importante a circunstancia de que o castelán apareza como lingua meta e vehicular, pero tamén o é o feito en si de que aparezan definicións e outro tipo de excursos de índole enciclopédica, incluso cando se trata de entradas que teñen o seu correspondente en castelán ou mesmo de voces compartidas polas dúas linguas, con idéntico significado. Comprobémolo con algúns exemplos tomados do portal RILG:

a) Entradas con equivalente en castelán e definición (enciclopédica ou non)²³

gaitero ne. El musico que toca la gaita, gaitero. Port. id. (Aguirre del Río 1858)

Rojon. Chicharron, pedazo de enjundia tostada. Se comen solos, después de separada la grasa; se comen con castañas cocidas entre ellos con algo de la misma grasa; y con un poco de masa fermentada, de los dos últimos modos se desperdicia demasiada manteca, no siendo más que una golosina. En Sarm. id., port. rojãons. (Rodríguez 1863)

lage, laje, laxe. Piedra delgada ò aquella que solo descubre una superficie plana, lancha, laja <losa>. (Pintos 1868)

ABELLA. ant. (*Apis mellifica*) Abeja; insecto perteneciente al orden de los himenópteros. Tiene de tres á cuatro líneas de largo; desnudas, ó sin polvillo, sus cuatro alas venosas; seis patas con cinco articulaciones en los tarsos, siendo la primera de las patas posteriores [... segue unha longa disertación] (Valladares 1884)

fouce. ne. Podadera, instrumento del campo que se usa para rozar ierba, tojo, etc. (Porto Rey 1900)

22 En realidade, quen inaugura a tradición é Jacinto del Prado (1907-1910), cun *Vocabulario castellano-gallego* sen apenas difusión. Tamén houbo algún intento previo que non chegou a completarse.

23 Respectamos a grafía do lema en cada obra ou edición.

b) Entradas sen equivalente en castelán, existindo este: só definición e/ou información enciclopédica

mariola. Juego de niños. Para verificarlo hacen varias rayas o marcas paralelas con un semicírculo al fin de ellas. Despues saltan sobre un solo pié y gana el que no pisa las rayas y pone el pié mas en el centro de el semicírculo. (Aguirre del Río 1858)

fol. Aparato para soplar y dar aire. (Cuveiro 1876)

bruxa f. La mujer que según la supersticiosa creencia vulgar, tiene pacto con el diablo. (Porto Rey 1900)

Non se trata, pois, de repertorios que se limiten a indicar as traducións do lema na lingua meta.

3.º Un dos principios reitores da confección destas obras é o de recompilar o maior número posible de voces en galego (de aí que se fale dunha tradición acumulativa), con vistas á súa preservación e a mostrar a riqueza léxica da lingua, considerada ás veces como superior á do castelán, o que leva á inclusión no leuario de todo tipo de variantes, arcaísmos, diminutivos, nomes propios... Lembremos o que dixeron a este respecto algúns autores:

Hubiéramos deseado presentar un libro, si nó completo porque esto es casi imposible por las razones que diremos, al menos un Diccionario que abarcase todos los términos, frases, locuciones y adagios que tanto abundan en nuestro país [...] (Cuveiro 1876, “A nuestros lectores” s.p.)

nosotros, entendiendo que lo importante en un diccionario es el número mayor de voces, con buena ortografía escritas y exactamente definidas [...] (Valladares 1884, p. VII)

El más completo en su clase, de los publicados hasta la fecha y redactado en vista de los de Don Francisco Javier Rodríguez, Don Juan Cuveiro Piñol y de Don Marcial Valladares Núñez y de gran número de obras de los más acreditados escritores antiguos y modernos. (Porto Rey; Bugarrín López e González Rei 2000, p. 21)

Ao noso modo de ver, estas características, que continuarán aínda nas obras de boa parte do século XX, son máis propias da lexicografía monolingüe ca da bilingüe, coa que se veñen identificando tradicionalmente de maneira algo simplificada. Un diccionario non se converte en bilingüe, ou polo menos en autenticamente

bilingüe, só polo uso de dúas linguas. De feito, un dos principais elementos que distinguen o dicionario bilingüe do monolingüe é que este presenta definicións (por certo, non enciclopédicas), mentres que aquel carece delas e só mostra, en todo caso, breves orientacións semánticas. Tampouco os seus obxectivos son os mesmos, pois mentres que os dicionarios bilingües adoitan ter unha finalidade comunicativa, didáctica e/ou transcodificadora, os monolingües fórmulanse sobre todo como un tesouro do idioma propio, usado principalmente no ensino dese idioma aos seus falantes, aínda que actualmente tamén se emprega con aqueles que o teñen como lingua estranxeira ou L2.

Estamos ante dicionarios concibidos nun ambiente intelectual de reivindicación da lingua galega, do seu cultivo e do seu estudo, como un monumento á propia lingua, cun afán claro de preservala, prestixiala e normalizar o seu uso nos máis diversos ámbitos. O propio Valladares engade un pequeno vocabulario científico ao seu dicionario e quéixase de que non exista nin un só periódico en galego, nin sequera un calendario, e refírese ao galego como: “nuestro dialecto, próximo, acaso, á desaparecer entre el humo de las locomotoras, o á ser lastimosamente adulterado, efecto de la emigracion y otras circunstancias no aquí del caso” (Valladares 1884, p. VIII). Tamén resulta curioso que algúns dos títulos destas obras pioneiras omitan o castelán: *Diccionario del dialecto gallego*, de Aguirre del Río, (1858, Hermida Gulías 2007), *Diccionario gallego* de Cuveiro (1876); certamente non é algo definitivo, pero podería ser un indicio da intención dos autores.

Así, non é estraño que o dicionario se presente como unha contribución á cultura galega: “al mayor grado posible de civilization y cultura de tan bello é inolvidable país”, di Cuveiro (1876, “Al lector” s.p.). De la Iglesia fala da obra de Rodríguez como unha resposta á necesidade de estudo do galego e indirectamente de incrementar o seu prestixio (Rodríguez 1863, p. V). Neste sentido, parécennos moi reveladoras as palabras que Antonio López Ferreiro (Rodríguez 1863) dirixe ao Arcebispo cando solicita o permiso para a publicación do repertorio de Rodríguez, porque reflicte a idea que se tiña daquela do que era un “Diccionario”:

debe sentarse que el lenguaje es el pueblo. [...] En sus fonéticas piezas, por gastadas y ludidas que estén, suele descubrirse la impronta de su procedencia [...] un Diccionario es el inventario de los signos de locucion de que dispone un pueblo para expresar sus pensamientos y todas las naciones cultas le guardan y custodian con esmero.

Agora ben, é certo que en ocasións se atribúen a estas obras outros valores (Sánchez Palomino 1999a, 1999b, 2001), coma o da utilidade. Así se expresa Valladares (1884, p. 6) sen demasiada concreción:

que ante las numerosas vías de comunicacion abiertas hoy en Galicia, ante las invenciones del ferro-carril y del telégrafo eléctrico, ante el movimiento material é intelectual de nuestra época, comprendemos la utilidad ahora como nunca de un completo DICCIONARIO GALLEGO-CASTELLANO [...]

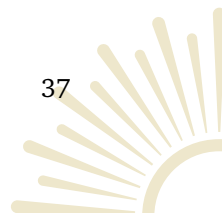
Para utilizar máis adiante argumentos non libres de contradición que quizais respondan parcialmente á necesidade de xustificar a súa obra perante as autoridades ou á imposibilidade de subtraerse á influencia do castelán, pois considera que un dicionario coma o que ofrece axudaría a difundir esa lingua en Galicia e, como consecuencia, a perfeccionar o idioma galego (Valladares 1884, p. 6):

si cualquier patan del campo viesse en un diccionario gallego, al lado de las voces, ó palabras de su dialecto, único que conoce, equivalencias castellanas que la gente instruida usa, procuraría naturalmente irse familiarizando con estas y, corridos años, el habla gallega se habría perfeccionado mucho.

Pola súa banda, Cuveiro (1876, “Al lector” s.p.) alude ao interese que ten a etimoloxía dos topónimos, que el achega, para a tradución ou copia de documentos anteriores ao século xv. Pero o que máis claramente se refire ao propósito descodificador é De la Iglesia (Rodríguez 1863, p. VI) que, retomando as ideas de Sarmiento, menciona a utilidade do dicionario para os docentes, párrocos, xuíces etc. castelanfalantes no desempeño das súas funcións con persoas que apenas coñecían a lingua castelá.

Estes dous obxectivos fundamentais, simbólico e utilitario (González Seoane 2014, p. 168) enmarcan a dobre orientación dos dicionarios da lexicografía galega tradicional: a bilingüe, por unha banda, e a monolingüe, por outra.

Repertorios híbridos? Sen dúbida, se utilizamos esta palabra de maneira xenérica para designar aquilo que presenta elementos de naturezas diversas. Pero non se entendemos de xeito técnico, tal e como se emprega actualmente en lexicografía, como equivalente de “semibilingüe”, “bilingüizado”, ou incluso do anglicismo *bridge dictionary*, entre outras denominacións. Estes termos aplícanse ás obras fundamentalmente deseñadas para o ensino de linguas estranxeiras, nas que a definición, e en

xeral toda a información microestrutural, se atopan na lingua meta e a continuación ofrecen un equivalente na lingua do aprendiz, segundo o esquema prototípico: L2 + definición en L2 + equivalente en L1 (Climent de Benito 2008).

En realidade, estes dicionarios responden mellor á etiqueta de “falsos bilingües”, expresión que no seu día utilizou Quemada (1968) para referirse aos dicionarios bilingües franceses dos séculos XVI e XVII e que posteriormente Alain Rey (1987, pp. 252-255) aplicou a obras máis ben concibidas como instrumentos de descrición antropolóxica. Os dicionarios bilingües galego-castelán tradicionais son falsos bilingües porque presentan definicións ao modo dos monolingües, e mesmo definicións enciclopédicas, mentres que os repertorios autenticamente bilingües son sempre dicionarios de lingua e non de cousas (Rey-Debove 1991).²⁴ De igual xeito que a existencia de definicións denota un interese maior pola lingua de partida, as digresións enciclopédicas describen o mundo referencial desa mesma lingua, que se quere conservar. De aí a preferencia polo léxico etnográfico, da flora e da fauna, así como a inclusión de topónimos e outros nomes propios, de frases feitas e refráns (Sánchez Palomino 2014, pp. 252-256).²⁵ Na nosa opinión, nestas obras atópase fortemente ancorada a concepción do dicionario como tesouro.

Daquela, por que se realizan dicionarios bilingües en lugar de monolingües? Algunhas das causas vímolas anteriormente ao referírmonos á lexicografía bilingüe románica. Ante a falta de modelos monolingües na propia tradición e de persoas capacitadas para acometelos,²⁶ os bilingües debían suplir en certa maneira esas carencias, o que explicaría tanto os seus obxectivos coma a presenza de definicións. Por suposto, non podemos esquecer o contexto sociolingüístico existente naquela altura en Galicia, que explica o emprego do castelán como lingua de referencia para o galego, trazo que tamén se dá noutras tradicións, coma a catalá, a asturiana e a aragonesa. No dominio puramente lexicográfico, este trazo tradúcese na influencia

24 Para a distinción entre os dicionarios que informan sobre os signos lingüísticos e os que informan sobre os seus referentes, véxase Rey-Debove (1969). En España foi Seco Reymundo (1978) quen a propagou.

25 Ben é certo que, desde a perspectiva bilingüe, este tipo de léxico é o que pode permitir tamén un maior diferencialismo respecto do castelán. Nin que dicir ten que os dicionarios galegos non son idénticos a este respecto: así, o peso antropolóxico é maior en Rodríguez, Cuveiro e sobre todo en Valladares ca en Pintos ou Porto Rey, o que non quere dicir que non exista nestes últimos (cf. *gaita* en Pintos, por exemplo, ou *billarda* en Porto Rey).

26 Lembremos que os autores destas obras non tiñan preparación filolóxica. Cómpre incidir tamén na escasa reflexión lingüística que había sobre o galego naqueles momentos (a gramática de Saco y Arce é de 1868). As obras que nos ocupan apenas conteñen información gramatical (nalgúns casos, é nula).

do dicionario da Real Academia Española²⁷ e na omisión do léxico común ao castelán nalgúns obras. Como manifestou Aliaga Jiménez (2014, p. 1), a produción lexicográfica non deixa de ser unha boa indicadora do *status* sociolingüístico que ten unha lingua.

Fronte ao que acontece na maior parte das tradicións do noso contorno, cando a lexicografía académica galega comece a dar os seus primeiros pasos, farao seguindo a mesma senda dos dicionarios bilingües que a precederon. Así, o seu repertorio, publicado por entregas entre 1913 e 1928, presenta os lemas en galego e os equivalentes en castelán (sexan ou non voces compartidas), pero ademais ofrece a miúdo definicións e aínda longas disertacións enciclopédicas. Velaquí algúns exemplos (*DRAG* 1913-1928):

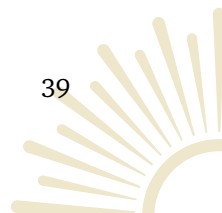
BIENIO. s. m. Bienio. El tiempo de dos años.

CALLAR. v. a. y n. Coagular. Cuajar, solidificar algún líquido.

CABRA. s.f. *zool.* Cabra. La hembra del macho cabrío, animal mamífero del género de los rumiantes. En algunas montañas de la provincia de Lugo, críase la *CABRA montés*, que se diferencia de la doméstica en su color ceniciento o rojizo; patas, extremo de la cola y el largo del lomo, negros; cuernos rugosos y con la punta hacia el cuerpo; barba negruzca y larga. En varias comarcas, la cabra doméstica recibe el nombre de *BODE SEIXO* y en otras el de *CHIVA*.

Polo demais, a situación sociolingüística segue a ser a mesma e continúa sen haber modelos monolingües na tradición galega, a diferenza do que ocorrera noutras tradicións, coma a española e a francesa, incluso a catalá, dado que o primeiro fascículo do Alcover e Moll apareceu no 1926. En canto ao propósito da obra académica, debe recordarse que a Academia Galega nace como resultado dunha reivindicación que se viña producindo desde o Rexurdimento e a encomenda que se lle asigna é clara, dentro dun obxectivo máis amplo de defensa e promoción da lingua galega. En xullo de 1905, Manuel Murguía recibe unha comunicación procedente da Asociación Iniciadora y Protectora de la Academia Gallega de La Habana pola que se lle confía, a el xunto con outros señores, a “creación y constitución, conforme a los Estatutos que Vds. crean mejores, de la *ACADEMIA GALLEGA* que ha de formar el Diccionario y Gramática de nuestra lengua” (*RAG* 1906, p. 1). Fixémonos en que se di “el

27 Moi acusada en Valladares, por exemplo (González Orejón 2000).

Diccionario”, non “un diccionario”, logo está clara a concepción desta obra como un tesouro léxico e cultural que hai que preservar, por riba dunha posible orientación descodificadora para os castelanfalantes, e desde logo, dunha orientación codificadora para os galegofalantes. Así o entenden os académicos, que se propoñen recoller nela o maior volume posible de léxico, antigo e contemporáneo, común e dialectal, de diferentes rexistros e convenientemente aboado por autoridades diversas (Cambre García, Martínez Allegue, Sánchez Palomino e Sánchez Vales 2000, p. 35).

A tradición (falsamente) bilingüe alongouse en exceso na lexicografía galega. Houbo que agardar a que o galego dese pasos importantes na súa normalización e normativización para que comezasen a elaborarse dicionarios monolingües, o que ocorreu a partir dos anos 80 do século pasado, fundamentalmente da man do cambio de *status* legal da lingua. De feito, cando se redacte o primeiro dicionario académico completo, completo en canto pechado en si mesmo con independencia do volume de entradas, será xa un repertorio monolingüe (*DRAG* 1990).

4. A LEXICOGRAFÍA BILINGÜE MODERNA E AS ACADEMIAS

Co paso do tempo, as Academias foron ampliando o seu raio de acción en materia lingüística máis alá da gramática e da lexicografía, en resposta ás necesidades sociais, culturais e científicas (recompilación de textos, edicións, publicación de revistas, actividades de consulta lingüística, creación de instrumentos pedagóxicos etc.).

Tamén dentro da lexicografía diversificaron o seu abano de actividades, aínda que a cerna continuase a ser a elaboración e a actualización do dicionario monolingüe. Un dos ámbitos cara aos que se estendeu a acción académica máis habitualmente foi o da terminoloxía, a miúdo a través de organismos instaurados con participación pública (caso de Termcat, que naceu en 1985, e de Termigal, que data de 1997) ou mediante a representación en comisións constituídas para tales efectos (caso da *Commission d'Enrichissement de la Langue Française*, fundada co nome de *Commission générale de terminologie et de néologie* en 1996), sen que falten os centros constituídos grazas á colaboración con entidades privadas (o Termast xorde en 2009 pola cooperación entre a Academia de la Llingua Asturiana, o colectivo Softastur e o Colexu d'Inxenieros n'Informática del Principáu d'Asturies). O traballo académico reflíctese igualmente na elaboración de concordancias, vocabularios literarios e mesmo dialectais. Así, a Accademia della Crusca tivo en 1994 a iniciativa

dun *Vocabolario del fiorentino contemporaneo*, que segue en marcha e presta unha especial atención ao florentino oral. Polo que se refire á Real Academia Galega, como sabemos, seguiu un camiño similar: recuperación e edición de vocabularios, terminoloxía, onomástica etc.

E que pasa coa lexicografía bilingüe? Nin a Académie Française nin a Crusca nin a Real Academia Española iniciaron unha liña de traballo neste ámbito. A RAE presentou no 2019 o que, segundo a web da propia institución,²⁸ é o

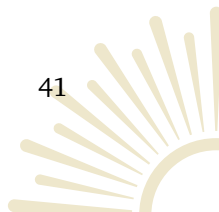
primer *Diccionario normativo multimedia de la lengua de signos española [DILSE]*. Se trata de un diccionario bilingüe (lengua de signos española-lengua española), normativo y de uso, con un lecionario de más de 3500 signos de la LSE con sus correspondientes definiciones en lengua española. Los signos de los que se compone el diccionario son la propuesta de signo estándar para su uso en el ámbito público. [...] Por su parte, las definiciones en lengua española han sido cedidas por la RAE, y son las que se utilizan en el diccionario de la Real Academia Española.

O *DILSE* é un diccionario realizado entre a RAE e a Fundación Confederación Estatal de Personas Sordas (CNSE), posto gratuitamente en rede (<https://fundacioncnse-dilse.org/>), que, obviamente, non constitúe un diccionario bilingüe ao uso, na medida en que a base da lingua de partida, a lingua de signos, é tamén a lingua meta, o español; de aí que leve a cualificación de “normativo”.

A Academia Română, pola súa parte, ten unha liña editorial de lexicografía bilingüe, con bastantes obras publicadas, que en certa medida gozan do aval de calidade da institución (diccionarios románes-húngaro, inglés-romanés, alemán-romanés, romanés-serbio...), o que non significa que sexan de autoría académica. Tampouco o Institut d'Estudis Catalans ofrece ningún repertorio bilingüe, mentres que a Acadèmia Valenciana de la Llengua, fundada en 1998 coa función, entre outras, de establecer a normativa lingüística do valenciano, só ofrece vocabularios ou diccionarios bilingües de carácter especializado (música, artes escénicas, ciencias da saúde, náutico, nomes de persoa, fútbol...) con diversos pares de linguas, xeralmente en forma de apéndice tras o repertorio en valenciano,²⁹ obras que tamén presenta o Termcat.

28 <https://www.rae.es/noticia/la-rae-y-la-cnse-presentan-el-primer-diccionario-normativo-multimedia-de-la-lengua-de>

29 Outro carácter ten a Real Acadèmia de Cultura Valenciana (RACV), que non segue as Normas de Castelló, basicamente fabrianas. Esta entidade ofrece un *Diccionari bilingüe valencià-castellà, castellà-valencià* en liña (<https://dicionari.lenguavalenciana.com/bilingue/>) ao que atribúe validez normativa, aínda que a RACV non está recoñecida como autoridade lingüística.

Polo que se refire á Academia Aragonesa de la Lengua, creada en 2013 en virtude da Ley de Lenguas de Aragón, que ten recoñecido o criterio de autoridade lingüística (Decreto 56/2018, de 10 de abril, *BOA* 20 de abril de 2018, capítulo II, artigo 29f), tampouco dispón de repertorios bilingües propios. O *Aragonario* (2019-), ao que ofrece un enlace, é unha iniciativa impulsada polo Gobierno de Aragón a través da Dirección General de Política Lingüística y Turismo de Aragón, que se enmarca no Programa europeo Linguattec. Este dicionario, en principio castelano-aragonés (desde abril de 2019) e posteriormente tamén aragonés-castelano (desde 2021), está baseado no vocabulario de Martínez Ruiz (2013, 4.ª ed.) e presenta bastante descompensación, xa que conta case co dobre de lemas nesta última dirección ca na primeira. Segundo nota de prensa do 11 de abril de 2021, era obxecto de máis de mil consultas diarias.³⁰

5. A MODERNA LEXICOGRAFÍA BILINGÜE DA RAG

Á vista do exposto, cabe afirmar que unha diferenza importante entre o traballo recente da Real Academia Galega e o doutras institucións normativizadoras estriba precisamente na atención prestada pola primeira á lexicografía bilingüe, sen descoiñar por suposto a monolingüe.

Malia que a RAG colaborou dun xeito ou doutro nalgúns repertorios, coma o *Diccionario italiano-galego*, dunhas 15 000 entradas, realizado baixo a dirección de Isabel González (2000) no seo do Centro Ramón Piñeiro, ou o *Diccionario galego-alemán*, dunhas 12 000, iniciado por U. Hermann e M. González González nos anos 90 e retomado despois por Jens Lüdtke (2007), que foi publicado en liña pola Academia, realmente a lexicografía bilingüe académica vén movéndose no cotexo das linguas castelá e galega.

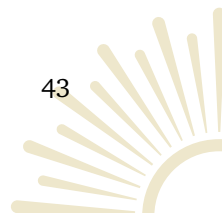
Ata certo punto, podemos considerar un primeiro ensaio neste eido o *Diccionario manual da lingua galega coas súas correspondencias en castelán* (García e González González 1991). Aínda que a autoría académica non figure como tal, está baseado, tal e como reza o subtítulo, no dicionario da Real Academia Galega e o Instituto da Lingua Galega que vira a luz o ano anterior (*DRAG* 1990) e foi realizado por

30 <https://www.heraldo.es/noticias/aragon/2021/04/11/aragonario-el-diccionario-on-line-de-la-lengua-aragonesa-anade-un-conchugador-1484093.html>

membros do Seminario de Lexicografía da institución baixo a dirección de dous académicos numerarios.

A obra presenta un carácter mixto. Recolle aproximadamente 12 000 entradas, que constituirían o léxico fundamental da lingua galega, co engadido dunha selección de tecnicismos e neoloxismos de uso moi difundido, así como de certo número de palabras cunha problemática específica, a miúdo utilizadas de xeito incorrecto. *Stricto sensu*, non era esta a primeira vez que se conxugaban o enfoque monolingüe e o bilingüe, tal e como vimos ao abordar a lexicografía galega tradicional, pero a maneira de presentar as dúas orientacións é diferente. Estamos ante un repertorio fundamentalmente monolingüe (esta parte do título aparece destacada respecto da outra) que inclúe ao final de cada acepción un ou varios equivalentes do lema en castelán, coa advertencia previa de que as voces implicadas non sempre son intercambiables porque a sinonimia perfecta raras veces se produce (García e González González 1991, p. VII). En canto ao resto, segue as pautas do monolingüe no que se basea, a súa separación de acepcións e as súas definicións, os exemplos, a marcación..., se ben se eliminou algunha información, coma os sinónimos, antónimos e voces conexas. A principal contribución deste dicionario é precisamente a indicación das correspondencias en castelán, non só dos lemas, senón tamén das locucións.

O primeiro dicionario académico autenticamente bilingüe viu a luz en 1997. Trátase do *Diccionario manual castelán-galego* (DRAGBIL 1997), publicado en catorce fascículos por La Voz de Galicia e destinado principalmente aos castelanfalantes, o que explica o uso deste idioma como lingua vehicular. De dimensións similares ao de García e González González (1991), inclúe o que sería o vocabulario básico do castelán e os usos máis frecuentes de cada lema, xunto a certo número de entradas que interesan desde o punto de vista do galego (DRAGBIL 1997, “Introducción”). Este repertorio incorpora elementos que permanecerán na lexicografía académica bilingüe posterior, aínda que con certos cambios acordes á modernización da obra e á busca dunha maior precisión e utilidade. Referímonos a aspectos tales coma a indicación do maior número posible de equivalentes, a orientación sobre o significado de cada acepción e sobre o emprego cando se considera pertinente, a exemplificación sistemática nas dúas linguas, a fraseoloxía e a atención aos aspectos diferenciais. Tamén inclúe información sobre as variantes das palabras e sobre os suplementos dos verbos, cando é o caso. Por último, na procura dun maior proveito para o usuario, o dicionario proporciona un apéndice gramatical que recolle, entre outros datos de

interese, unha listaxe de verbos irregulares co modelo de conjugación correspondente e outra cos verbos que presentan dobre participio (Sánchez Palomino 2013, p. 163).

A lexicografía académica bilingüe, co mesmo par de linguas e sempre na dirección castelán-galego, deu un salto cualitativo importante coa publicación do *DRAGBIL* 2004, dirixido de novo por Constantino García e Manuel González González e editado pola Fundación Pedro Barrié de la Maza, colaboradora da Academia desde 1968 (*DRAGBIL* 2004, pp. 11-13; Fachal Fraguela e Pérez Rodríguez 2001; Sánchez Palomino 2013, pp. 164-165, 2016, 2019). Aínda que parte do anterior, estamos ante unha obra moi ampliada e mellorada, non só polo notable incremento no número de entradas (25 000), de acepcións e de unidades fraseolóxicas, senón tamén pola demarcación máis rigorosa das acepcións e, polo tanto, dos equivalentes, así como pola información proporcionada sobre eles. O dicionario tivo un notable éxito entre o público xeral e un emprego considerable no ensino.

O *DRAGBIL* 2004 tomou como base para o léxico galego o monolingüe publicado en 1997 (*DRAG* 1997). Algúns anos máis tarde da súa aparición, a Academia publicou en liña un novo dicionario monolingüe, que pola súa natureza e o seu volume ben podía ser considerado xa o dicionario xeral da lingua galega, o *DRAG* 2012, no que tivemos a satisfacción de participar, coma nos anteriores. Fronte ás 25 000 entradas do *DRAG* 1997, o de 2012 contaba naquel momento cunhas 50 000; por outro lado, o incremento non se limitaba á cantidade de lemas, senón tamén á de acepcións, todas elas cos sinónimos, antónimos e demais voces relacionadas, e á de fraseoloxía. Na actualidade, froito da súa necesaria e continua actualización, son arredor de 60 000 os artigos que compoñen o repertorio monolingüe académico.

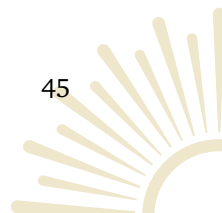
Este feito, unido á gran demanda social, aconsellaba a revisión e actualización do dicionario bilingüe, se non no volume de entradas, si no tratamento de moitas voces e acepcións que era preciso acomodar ao padrón fixado polo *DRAG* monolingüe. Así, a inclusión de novos lemas no repertorio monolingüe permitía a incorporación de numerosos equivalentes a entradas xa incluídas no *DRAGBIL* 2004; noutros casos, os esquemas dos artigos estaban expostos a substanciais modificacións pola posibilidade de engadir novas acepcións que outrora non aparecían. Outros cambios viñan esixidos pola eliminación de voces que no *DRAG* 2012 pasaran a ser reprobadas ou menos recomendables, e así sucesivamente. A casuística de cambios que afectaban de modo natural o *DRAGBIL* era ampla, sen esquecer, como queda dito, outras modificacións acordes coa actual situación sociocultural.

Tivemos a honra de que se nos confiase a responsabilidade desta tarefa alá polo 2015. Malia que o tempo transcorrido poida parecer longo, non o é, tendo en conta a complexidade da obra e os medios humanos dos que puidemos dispoñer. O *DRAGBIL* atópase xa na última fase, de maneira que esperamos que en breve poida ser posto á disposición dos potenciais usuarios. Por outra banda, é de desexar que se vaia ampliando no futuro ata abranguer un volume de lemas semellante ao que ten o *DRAG*, e mesmo que poida converterse nun repertorio bidireccional. Polo demais, dado que a lingua é unha realidade viva e dentro dela o léxico constitúe o nivel máis suxeito a variación,³¹ será preciso mantelo en revisión e actualización permanentes, pola súa relación coa sociedade, pero tamén cos respectivos dicionarios académicos monolingües.

A obra mantén a macroestrutura da versión do 2004. Trátase dun dicionario fundamentalmente dirixido aos usuarios castelanfalantes de tipo medio que necesiten codificar textos en galego, motivo polo que toda a información da microestrutura está redactada en castelán. Pero ademais deste carácter activo ou produtivo, pode servir en certa medida para a descodificación de textos en castelán por parte de galegofalantes, o que lle confire igualmente un carácter pasivo ou receptivo. Salvo algún lixeiro cambio, tamén se conservan os tipos de información e a organización que estes presentan no *DRAGBIL* 2004. Non se trata, pois, dunha confección *ex novo*, senón que está baseada en liñas xerais na obra de partida. Elaborar unha obra de nova planta levaría bastante máis tempo, polo menos co persoal de que podemos dispoñer agora mesmo, pero nalgún momento sería conveniente facelo.

Non obstante, unha vez iniciada a redacción, vimos necesario facer algúns axustes. Así, mentres que no *DRAGBIL* 2004 os dicionarios de referencia para o leuario e a delimitación de acepcións foron o de Seco (1999), o de María Moliner (1998, 2.ª ed.) e o *Clave* (2014), o que non significa que non se tivese en conta o *DRAE*, no actual invertéronse os termos, ao considerarmos que, dado que se trataba dun dicionario académico e que para a lingua de chegada se tomaba como obra de cabeceira

31 O concepto de lingua como organismo vivo, creado en plena euforia darwinista e positivista, e que Humboldt plasmou na súa coñecida idea da lingua como *enérgeia* (actividade) e non como *érgon* (obra acabada), aplícase de maneira especial ao léxico e permite conxugar a unidade e a mutabilidade lingüísticas (véx. a modo de exemplo entre a abundante bibliografía sobre a cuestión, Lindig Cisneros 2013). No léxico temos exemplos abondos de palabras que “nacen”, teñen un ciclo de vida máis ou menos longo e finalmente morren, isto é, desaparecen do uso, o que explica a súa aparición ou supresión dos dicionarios sincrónicos.

o *DRAG*, debía facerse o mesmo para a lingua de partida (*DLE*),³² sen que iso significase tampouco renunciar á consulta doutras obras. De feito, cando o dicionario da RAE non ofrece un lema ou unha acepción de uso corrente, que non presenta ningún problema e aparece nos demais dicionarios citados ou mesmo noutros dicionarios académicos, acordouse a súa incorporación ao *DRAGBIL*. Esta decisión comportou a introdución, eliminación e modificación de certo número de lemas e artigos. No relativo tanto ás entradas coma aos seus significados, non se tiveron en conta nin os pouco usuais nin os envellecidos nin os localismos, rexionalismos e americanismos. Así, por exemplo, no artigo *regidor* –*a*, recóllense tres das catro acepcións sinaladas polo *DLE* (como adxectivo ‘que rige’, como substantivo ‘alcalde o concejal’ e a referida ao cine, ao teatro e á televisión), pero non aquela que o propio *DLE* marca como “coloq. desus.” ‘mujer del regidor’. Eventualmente, foi tamén preciso reflectir os cambios producidos entre a edición do *DRAE* manexada para o *DRAGBIL* 2004 (a 22.ª, do 2001) e a consultada agora (*DLE*), que é a 23.ª, do 2014. En conclusión, buscouse un dicionario bilingüe que partise do español actual común no volume aproximado de lemas que tiña o predecesor, revisado desde presupostos metodolóxicos actualizados en consonancia cos avances da lexicografía, coas necesidades da sociedade actual e coas modificacións producidas nos repertorios académicos de galego e castelán.

Pero, aínda que o obxectivo non era ampliar o lemario do *DRAGBIL* 2004, seleccionado no seu día consonte diversos criterios, como a frecuencia de uso das voces, a representación de múltiples ámbitos e campos de especialidade, a pluralidade de situacións comunicativas e incluso a presenza nos libros de texto, a medida que se ía avanzando no traballo, viuse necesario engadir un certo número de entradas, ben para completar familias léxicas ou campos semánticos que non quedaran suficientemente cubertos, ben pola frecuencia de uso que adquiriran algunhas voces; e o mesmo sucedeu coas acepcións e a fraseoloxía. Pode afirmarse, en consecuencia, que o novo *DRAGBIL* non consiste nunha mera revisión do xa realizado. Posto en cifras aproximadas, no momento actual o *DRAGBIL* conta cuns 26 400 lemas (uns 800 máis dos iniciais), 54 300 acepcións (unhas 6700 máis) e 6000 unidades pluri-verbais que incrementan en máis de 700 as que había no *DRAGBIL* 2004. Como é lóxico, o número de equivalencias proporcionadas aumentou correlativamente; non

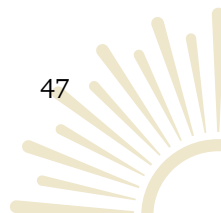
32 Ata a 22.ª edición, a abreviatura empregada era *DRAE* (*Diccionario de la Real Academia Española*). Desde a 23.ª, a sigla oficial é *DLE* (*Diccionario de la Lengua Española*), máis acorde co peso do resto das Academias de la Lengua Española na súa elaboración.

dispoñemos dos datos totais con respecto á obra de 2004, pero os parciais apuntan a que o novo repertorio conta con arredor de 15 000 equivalentes máis. Por suposto, engadíronse os exemplos correspondentes, pero tamén se modificaron bastantes dos anteriores. Noutros casos, como xa dixemos, foi preciso suprimir ou modificar lemas, acepcións e unidades pluriverbais e alterar certos elementos da microestrutura. Para facerse unha idea do alcance do traballo realizado, abonde dicir que o 97% dos artigos foron modificados nalgunha medida, aínda que só fose en aspectos gráficos ou tipográficos.

Por outro lado, existe unha diferenza fundamental entre os dous dicionarios, que ten que ver coas ferramentas de traballo utilizadas e o modo de presentación ao público. Mentres que o *DRAGBIL* 2004 foi editado en papel, o actual será unha publicación dixital, con acceso libre e gratuíto, o que sen dúbida aumentará o seu impacto social, permitirá unha maior interacción cos usuarios e posibilitará un seguimento real do seu emprego. O sistema electrónico do que nos valemós é TschwaneLex (TLEX), unha aplicación que optimiza o traballo e permite que, ao final do proceso, a obra poida ser posta en liña.

Algúns trazos deste novo dicionario académico bilingüe sobresaen especialmente. Seguindo a tendencia dos antecesores, non estamos ante un dicionario que se limite a ofrecer os equivalentes de tradución dunha lingua a outra. A diferenza do que sucede con moitos dicionarios bilingües, cada acepción vai aquí acompañada duns delimitadores semánticos, necesariamente concisos, tras os cales se indican as equivalencias correspondentes ao lema en cada unha das acepcións. Deste xeito, quen recorre á obra ten sempre unha noción clara da acepción á que corresponde cada equivalente ou serie de equivalentes. Cómpre insistir en que ditos delimitadores non son definicións, elemento este propio dos dicionarios monolingües, senón simplemente orientacións de significado; isto explica que non aparezan cando o lema presenta unha única acepción, porque se supón que o falante da lingua de partida xa coñece o significado da palabra. Ademais, no caso dos verbos, inténtase que os delimitadores guíen igualmente sobre a súa construción, de sorte que, cando se trata de verbos transitivos, adoita facerse mención do complemento directo e, cando se trata de verbos intransitivos e pronominais, inclúese o suxeito (*DRAGBIL* 2004, p. 11 e Sánchez Palomino 2019; *s.v. cumprir*).

O dicionario distínguese polo tratamento outorgado aos equivalentes do lema, que constitúen, como é natural, un dos elementos fundamentais de calquera repertorio

bilingüe. Ademais de iren adscritos a cada acepción, como xa aclaramos, non se proporciona só un equivalente, senón que se achega o maior número posible deles, indicándose en primeiro lugar o máis próximo e a continuación o resto por orde alfabética (sobre os equivalentes nesta obra, véx. Sánchez Palomino 2016). Tamén se mostra a prelación que ás veces existe entre os equivalentes, poñendo entre ángulos as formas que, sen seren incorrectas, son menos recomendadas na normativa léxica vixente (véx. *s.v. despertar*). Infórmase igualmente sobre a formación do feminino ou do plural (véx. *s.v. galbanoso -a*), sobre a conjugación dos verbos cando existe algunha dificultade (*s.v. componer*), así como sobre os suplementos e as perífrases verbais (véx. *s.v. preocupar, empezar*), en consonancia co que se facía no *DRAGBIL* 2004.

Outro aspecto no que se incide a propósito dos equivalentes é o relativo á súa pronuncia, non sempre abordada na lexicografía que relaciona galego e castelán. No caso que nos ocupa, achégase a transcripción fonética cando un grafema pode corresponder a varios fonemas, como acontece coa consonante *x* ([ks] e [ʃ]), e as vogais *e* ([e] e [ɛ]) e *o* ([o] e [ɔ]), así como no caso dos estranxeirismos (*s.v. taxi, bola, prisa, pizza*).

O dicionario actual dedica un especial coidado aos contextos de uso, pois incluso entre voces con idéntico contido denotativo, poden existir diferenzas connotativas en virtude da situación comunicativa. Deste xeito, o denominado “primeiro enunciado” do artigo lexicográfico (Seco Reymundo 1978) ofrece información axeitada sobre os niveis de uso e os rexistros, de tal modo que a marcación diafásica e diastrática se intensifica con respecto ao dicionario do 2004. A fórmula empregada permite que, indirectamente, se ofrezca a este respecto certo cotexo entre o lema castelán e os equivalentes galegos (*s.v. sanguijuela, vulgar*).

Por suposto, cando non é posible ofrecer equivalentes entre as dúas linguas, ben porque a voz castelá alude a unha realidade sociocultural inexistente no ámbito galego (“palabras culturais” ou “culturemas”), ben porque os falantes de galego non sentiron a necesidade de conferir unha denominación específica a algúns conceptos, óptase por realizar unha paráfrase que explique o referente (*s.v. rojez*) ou por retomar a palabra na lingua de partida, con ou sen adaptación (*seguidilla*). Esta última solución aparece sobre todo cando se trata de voces coñecidas.

Apuntamos arriba que o novo dicionario académico bilingüe mostra un incremento notable de unidades pluriverbais (especialmente frases feitas) e das súas acepcións, o que implica un tratamento máis detallado. É coñecido que para o aprendiz

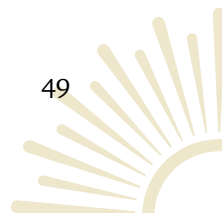
dunha lingua o dominio da fraseoloxía é un claro índice da competencia que posúe nela. Pero a tradución deste tipo de enunciados é especialmente complexa pola súa propia idiosincrasia, xa que responden á maneira en que os falantes transmiten determinados aspectos da vida, das persoas etc. e, ademais, poden conter referencias socioculturais específicas, non compartidas polos outros falantes.

Finalizaremos con dúas características de grande interese e particularmente apreciadas polos usuarios. Unha é a dimensión didáctica da obra, sempre presente nos dicionarios da institución, pero de maior importancia nas obras cun uso previsible no ensino. A outra, que revela en gran medida a dimensión didáctica, é a atención prestada ao aspecto contrastivo ou distintivo, observable en múltiples apartados, como o da morfosintaxe. Así, indícanse especificamente as diverxencias en cuestión de xénero entre o lema castelán e o equivalente galego (por exemplo, cast. *sal* f. vs. gal. *sal* m.; cast. *cobaya* m. e f. vs. gal. *cobaia* f.; cast. *fin* m. vs. gal. *fin* m. e f.), como tamén as diferenzas de construción nos verbos (cast. *retir* p. vs. gal. *rir* i.).

As observacións constitúen un elemento moi relevante para plasmar tanto a vocación didáctica coma a contrastiva. Teñen índole diversa e poden transmitir información morfolóxica, sintáctica, ortográfica, semántica e pragmática, como ocorre, por exemplo en *secar*, onde se indica que o verbo galego ten dous participios, **secado** e **seco**; en *llamar*, cunha observación sobre o uso en galego da preposición **por** con este verbo; ou en *este² -a*, onde se comenta a contracción destas formas coas preposicións **en** e **de**.

A relación entre as linguas castelá e galega presenta unha problemática específica, froito en moitas ocasións da situación de contacto na que conviven e da súa proximidade estrutural. Esta relación xera non poucos elementos que entran tamén na esfera contrastiva e diferencial, como os falsos amigos, a diferenciación dos cales resulta de especial utilidade nos ámbitos da tradución e do ensino. Galego e castelán poden compartir palabras formalmente idénticas, pero diverxentes no seu contido, parcial ou totalmente (*s.v. rubio, rojo*), do mesmo xeito que presentan vocábulos moi próximos con empregos distintos. Así, a voz castelá *estudio* só ten como equivalente a galega **estudio** en dúas acepcións, como ‘lugar de trabajo’ e como ‘estudio de televisión, radio etc.’, mentres que noutras o equivalente é **estudo**. O dicionario bilingüe é o marco idóneo para advertir o usuario de todas estas diverxencias.

Non queremos rematar este apartado sen referírmonos a unha circunstancia que condiciona fortemente a redacción do dicionario bilingüe. Xa aludimos ao feito de

que, como obra da institución académica, atópase en estreita relación co repertorio monolingüe da propia Academia, que fixa o estándar léxico-semántico. Os equivalentes que se indiquen nel deben estar recollidos no *DRAG* (ou, en casos puntuais de termos que non figuren no *DRAG*, deben estar aprobados polo Seminario de Terminoloxía). Non sería admisible que en cada unha destas obras figurasen solucións léxicas ou contidos semánticos diferentes. Por emanaren da mesma fonte, ten que haber unha coherencia absoluta entre os dous dicionarios. Isto implica un procedemento de traballo que, por unha banda, fai máis lento o progreso do repertorio bilingüe, pero por outra garante a congruencia e permite ao mesmo tempo a corrección de certos erros ou carencias do monolingüe. Neste sentido, a responsable do *DRAGBIL*, membro igualmente dos Seminarios de Lexicografía e de Terminoloxía da RAG e antiga redactora do *DRAG*, traslada a ditos Seminarios, principalmente ao de Lexicografía, as eventuais disfuncións que se poidan detectar e transmite ao dicionario bilingüe os cambios aprobados.

Poñamos un exemplo. No *DRAGBIL* 2004 incluíase o lema *prolepsis*, pero non *analepsis*. Consideramos conveniente incorporar este último á nova versión do dicionario bilingüe para manter a simetría, pero existía o problema de que *analepse* non figuraba no *DRAG* (aínda que si estaba *analéptico*). Traslada a proposta de incorporación ao Seminario de Lexicografía, acordouse introducir o lema no *DRAG* cos significados de ‘técnica narrativa que consiste en retrotraer a narración a un tempo anterior ao da historia principal’ e ‘pasaxe ou secuencia referida a un tempo anterior ao da acción principal’, nos dous casos tanto para a literatura coma para a cinematografía e co sinónimo *flashback*, o cal nos permitiu incluíla no *DRAGBIL*, aínda que os semas non coincidan por completo nas voces galega e castelá. Á súa vez, no artigo *analepse* do *DRAG*, consígnase a información de que se trata dunha entrada nova, introducida o 23 de abril de 2018.

Noutros casos non se trata de engadir lemas, senón acepcións. Así ocorreu coa que leva o número 3 no artigo de *faceta* no *DLE*: ‘cada una de las partes en que se divide un ojo compuesto’, que non figuraba no *DRAG*. Polo mesmo procedemento descrito decidiu incluírse, xunto a unha cuarta, específica da odontoloxía. No *DRAG* pode comprobarse que dita modificación se realizou o 26 de abril de 2018.

Por suposto, non se trata de que todo o que figure no *DLE* teña que aparecer tamén no *DRAG* e no *DRAGBIL*. Un dos maiores problemas cos que nos enfrontamos é a diferente segmentación dos significados que para unha mesma voz ofrecen

a miúdo os dicionarios académicos castelán e galego e que dá lugar a un número de acepcións distintas. As solucións non sempre son doadas.

En resumo, o novo dicionario castelán-galego da RAG responde plenamente aos criterios da lexicografía bilingüe actual, respectando aqueles trazos que veñen sendo tradicionais e moi positivos na lexicografía académica galega.

6. PECHANDO O CÍRCULO: TEN SENTIDO UNHA LEXICOGRAFÍA ACADÉMICA BILINGÜE?

Tras todas estas reflexións sobre a lexicografía e as Academias, é hora de volver ao inicio do discurso e dar resposta á pregunta que se formulaba no seu título: ten sentido unha lexicografía académica bilingüe?

Mostramos que a orixe das Academias está ligada aos dicionarios monolingües e que estes constituíron unha das súas tarefas fundamentais desde entón, aínda que no caso da Real Academia Galega ese dicionario só se puidese levar a cabo recentemente. Comprobamos tamén como a inmensa maioría das Academias recorridas, por non dicir todas, apenas mostraron interese pola lexicografía bilingüe, de xeito que a RAG se singulariza neste panorama. De feito, como indicamos ao principio, a idea para o tema deste discurso xurdiu en boa medida da estrañeza que parte do auditorio manifestaba cando falabamos sobre o dicionario académico castelán-galego nalgún congreso, polo mero feito de existir un repertorio bilingüe no seo dunha Academia. A que se debe esta actitude?

Sen dúbida ten que ver precisamente con esa historia que liga as Academias aos repertorios monolingües como vehículo para canalizar as súas funcións de purificar, unificar, preservar e estandarizar as linguas, sen esquecer o valor simbólico desas obras como tesouro cultural dun pobo. Expresado noutros termos, ten que ver co carácter prescritivo que se lle atribúe ao traballo das Academias —en virtude do criterio de autoridade que estas teñen conferido—, e que non se aprecia nos dicionarios bilingües.

Pero é certo que todas as obras académicas son de índole normativa? A resposta é non. As Academias poden asumir traballos de diferente natureza que non ofrecen ese carácter, aínda que por procederen delas, estean sempre revestidos dunha aura de prestixio. É o que ocorre, por exemplo, cos dicionarios históricos.

Por outra banda, a relación entre o descritivo e o prescritivo non sempre é doada de establecer. Así, non é infrecuente que dicionarios con propósito descritivo acaben sendo asumidos como normativos, xa que, como indica Correia (2013, p. 305), o papel desempeñado polos dicionarios vén determinado polas necesidades da sociedade e o reflexo da súa noción de lingua nun momento dado. Di Correa (2013, p. 315):

o cunho que os lexicógrafos imprimem aos seus produtos, mais prescritivo ou mais descritivo, é, na verdade, menos determinante do que o contexto em que os recursos lexicográficos são publicados ou do que a forma como estes são vistos pelos seus utilizadores.

A mesma autora (Correia 2013, p. 303) distingue entre dicionarios normativos *de iure* e dicionarios normativos *de facto*, entre os cales consideramos que poderían estar os bilingües académicos.

A relación entre os dicionarios bilingües e a norma lingüística ten sido obxecto de diversos estudos. O propio Zgusta (1989), na súa célebre tipoloxía de dicionarios (creadores da norma ou *standard-creating dictionaries*; modernizantes ou *modernizing dictionaries*; arcaizantes ou *antiquating* ou *archaizing dictionaries*, e descritores da norma ou *standard descriptive dictionaries*), incluíu os repertorios bilingües, xunto aos monolingües, entre os dicionarios xeradores de norma.

Máis relevante é, ao noso xuízo, o papel dos dicionarios bilingües no asentamento e na difusión da norma lingüística (*cf.* Correia 2013, p. 303), e non só da norma léxico-semántica. Pero ademais, non debemos esquecer que, xunto á misión de establecer a variedade estándar dunha lingua, as Academias teñen outra moi importante: a de procurar a normalización lingüística, e os dicionarios bilingües contribúen de maneira significativa ao cumprimento desta misión.

Cando se establece un contraste lexicográfico entre o galego e outra lingua, ben sexa unha lingua de Estado con millóns de falantes, ben unha lingua sen ese *status* e cun número de falantes máis modesto, estanse levando a cabo varias funcións interrelacionadas:

a) unha función comunicativa,³³ de tal maneira que se facilita o acceso directo á outra lingua (e viceversa) sen que exista ningunha lingua intermediaria (o castelán, no caso do galego);

33 Sobre a función comunicativa dos dicionarios bilingües, véx. Yong e Peng (2007).

b) unha función social, pois o galego móstrase á sociedade coa mesma solvencia ca a outra lingua en cuestión, o que obviamente redundará nun maior recoñecemento, especialmente cando a relación se establece con grandes linguas “de prestixio”;

c) unha función lingüística, vinculada á difusión do estándar e, máis en xeral, á planificación do *status* (Kloss 1969), en clara relación coa función anterior;

d) unha función cultural, dado que, ao tempo que se difunde a lingua, difúndese tamén a cultura do pobo que a fala; o dicionario bilingüe serve, por conseguinte, para a proxección e o intercambio lingüístico e cultural.

Xa que logo, a lexicografía bilingüe non debería ser descoidada polos organismos académicos, en particular por aqueles que se encargan de linguas inmersas en procesos de estandarización e normalización. A Real Academia Galega non o fixo e consideramos que este feito debe ser recoñecido como unha achega moi valiosa da institución.

Obviamente, o cotexo co castelán (neste caso na dirección castelán-galego) revíste unhas características específicas, derivadas da situación de convivencia diglósica que se produce en Galicia, na que o castelán continúa a ser a lingua de prestixio. Isto implica que, malia a presenza moderna do galego no ensino, o coñecemento e o uso desta lingua por parte dos castelanfalantes están menos asentados ca os do castelán por parte dos galegofalantes. É evidente que esta situación sociolingüística non é a mesma que existe noutros lugares, como Cataluña, por poñer un exemplo. De aí que os dicionarios bilingües redactados ata agora pola RAG estean dirixidos fundamentalmente a falantes de castelán que desexan ou necesitan producir textos en galego.

O amplo emprego desta obra, e dun xeito especial en ámbitos coma o ensino e a tradución, engade ás funcións b, c e d citadas un compoñente pragmático, de utilidade rápida, que xustifica por si só as dimensións pedagóxica e contrastiva ás que aludimos con anterioridade.

Agora ben, pode ter carácter normativo estrito un dicionario deste tipo, máis alá dos valores sinalados e de que, como vimos, acabe tendo esta consideración por parte dos usuarios? O feito de que entren en xogo dúas linguas dificulta desde logo esa consideración, para a que sería necesario un acordo entre as institucións que teñen recoñecido o criterio de autoridade (ao menos no caso dos dicionarios bidireccionais). Á marxe deste feito, para a dirección castelán-galego elaborada ata o momento, cabe lembrar que os lemas e acepcións de partida son xeralmente os sinalados pola RAE e que os equivalentes galegos son avalados pola RAG, ao que

habería que sumar a competencia lingüística dos lexicógrafos, todos eles filólogos bilingües.

A Real Academia Galega apostou por prestar unha grande atención á lexicografía en diferentes fronte (monolingüe, fraseolóxica, de edición de vocabularios...), e isto inclúe tamén os dicionarios bilingües castelán-galego. E fíxoo aplicando con rigor os modernos principios da técnica lexicográfica. Hoxe esíxese aos dicionarios bilingües unha reflexión sobre a macroestrutura semellante á que se realiza para os monolingües e unha microestrutura igualmente completa (*cf.* xa Moreno 1996, p. 52). Despois do explicado no capítulo 5 deste discurso, queda patente que o dicionario castelán-galego da RAG cumpre sen dúbida con estes requisitos.

A lexicografía non é só unha actividade lingüística, senón tamén unha práctica social e cultural (Correia 2013, p. 299). Deste xeito, para unha institución ao servizo da sociedade como é a Real Academia Galega, os dicionarios, monolingües e bilingües, como produtos lingüísticos e sociais, convértense nun instrumento de primeira magnitude para dar cumprimento aos obxectivos que figuran no artigo 2 dos seus estatutos (Real Decreto 271/2000 de 25 de febreiro, *BOE* do 31 de marzo de 2000): a) velar polos dereitos do idioma galego e b) defender e promover o idioma galego.

A Academia pode e debe intervir en todo aquilo que considere de interese para a lingua galega e os seus falantes; pode e debe responder ás necesidades sociais en materia de lingua e cultura na medida das súas posibilidades. Publio Terencio Africano puxo en boca de Cremes, na comedia *Heautontimorumenos* (*O inimigo de si mesmo*, 165 a. C.) unha frase que se converteu en todo un proverbio: *homo sum, humani nihil a me alienum puto*, ou o que é o mesmo, “son humano, nada humano me é alleo”. Nada que teña que ver co galego é alleo á Real Academia Galega, e desde logo non o é a lexicografía bilingüe.

Beizón.

REFERENCIAS

- Academia das Ciências de Lisboa (1976). *Dicionário da Língua Portuguesa*. Vol. I. Lisboa: Imprensa Nacional-Casa da Moeda.
- Academia das Ciências de Lisboa (2001). *Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea*. Baixo a dirección de João Malaca Casteleiro. Lisboa: Verbo.
- Academia Real das Ciências de Lisboa (1793). *Dicionario da lingua portuguesa*, t. I: A. Lisboa: Oficina da mesma Academia.
- Academia Română (s.d.). Statutul Academiei Române. *Monitorul Oficial al României*, Partea I, 617, 8-16. Disponible en <https://acad.ro/acteNormative/doc2010/MO-0617StatutulAR.pdf>
- Academia Română (2014). *Academicieni ieşeni*. Disponible en <https://www.bjiasi.ro/wp-content/uploads/2014/01/ACADEMICIENI-IESENI.pdf>
- Académie Française [en rede]. Statuts et règlements. Paris. Disponible en <https://www.academie-francaise.fr/linstitution/statuts-et-reglements> e http://www.academie-francaise.fr/sites/academie-francaise.fr/files/statuts_af_o.pdf
- Académie Française [en rede]. L'histoire. Paris. Disponible en <https://www.academie-francaise.fr/linstitution/lhistoire>
- Académie Française (1694). *Le Dictionnaire de l'Académie Française*. 2 vols. Paris: Chez la Veuve de Jean-Baptiste Coignard et chez Jean Baptiste Coignard.
- Accademia della Crusca (1612). *Vocabolario degli Accademici della Crusca*. Venezia: appresso Giovanni Alberti. Disponible como texto dixitalizado pola Accademia della Crusca en 2001 en <http://vocabolario.sns.it/html/index.html>
- Accademia della Crusca (2011). *Statuto Accademico*. Disponible en <https://accademiadellacrusca.it/it/contenuti/statuto-dellaccademia/6956>
- Acuerdo del Consejo de Gobierno, en su reunión de 12 de abril de 1995, sobre modificación de Estatutos de la Academia de la Lengua Asturiana (Academia de la Llingua Asturiana). *Boletín Oficial del Principado de Asturias (BOPA)* número 136, de 14 de junio.
- Alcover, Antoni M. e Moll, Francesc de B. (1926-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll.

- Aliaga Jiménez, José Luis (2014). La lexicografía del aragonés: balance sumario y perspectivas de ¿futuro? En: Félix Córdoba Rodríguez, Ernesto González Seoane e María Dolores Sánchez Palomino, eds. *Lexicografía de las lenguas románicas*, vol. I. *Perspectiva histórica*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter, 1-22.
- ALLA = Academia de la Llingua Asturiana (2000). *Diccionariu de la Llingua Asturiana*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- Alonso Montero, Xesús (1988). Prehistoria da Academia Galega. Á procura da norma culta de 1875 a 1905. *Grial*, 99, 8-18. Reeditado en *Informe(s) sobre a lingua galega (presente e pasado)*. Vilboa (Pontevedra): Edicións do Cumio, 1991, 135-150.
- Amat, Félix (1803-1805). *Diccionario catalán-castellano-latino*. 2 vols. Barcelona: Imp. de Tecla Pla. Publicado por Josep Belvitges, Joaquim Esteve e Antoni Juglà.
- Andrés Díaz, Ramón de e Álvarez Menéndez, Alfredo I. (2015). La Academia asturiana y su contexto. *Revista Internacional de Lingüística Iberoamericana. Academias e instituciones de difusión de la lengua en el mundo lusófono, en Asturias y en Galicia*, 13, 1 (25), 87-108. Disponible en <https://www.jstor.org/stable/24769003>
- Anónimo (1548). *Le dictionnaire des huict languages: c'est asçavoir Grec, Latin, Flamen, François, Espagnol, Italien, Anglois et Aleman*. Paris: Pasquier Le Tellier.
- Anonymus Caransebesiensis* (1650/2008) = *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. București: Editura Academiei Române. Studiu introductiv, ediție, índice și glossar de Gheorghe Chivu.
- Aragonario*. *Diccionario castellano-aragonés, aragonés-castellano* (en liña) (2019-). Disponible en <https://aragonario.aragon.es/>
- Auroux, Sylvain (1994). La grammatisation des vernaculaires européens. En: Daniel Baggioni, Élisabeth Grimaldi e Jean-Michel Kasbarian, eds. *Genèse de la (des) norme(s) linguistique(s): hommage à Guy Hazaël-Massieux, suivi du séminaire de l'école doctorale Le Concept de norme en philosophie et dans les sciences humaines et le concept de "Norme linguistique"*. Aix-en-Provence: Université de Provence, 18-25.
- Bacelar, Bernardo de Lima e Melo (1783). *Diccionario da língua Portuguesa: em que se acharão dobradas palavras do que traz Bluteau, e todos os mais dicionaristas juntos*. Lisboa: Bulhoens.

- Barbosa, Agostinho (1611). *Dictionarium Lusitanicolatinum iuxta seriem alphabeti- cam* [...]. Braga: Frutuoso Lourenço de Basto.
- Berlaimont, Noël de (1551). *Vocabulaer in vier spraken duytsch, francois, latijn ende spaensch, profiteliick allen den ghenen die dese spraken leeren willen. Vocabulai- re en quatre langues, flamengue, francoise, latine, espagnole, à tous ceulx qui les vouldront apprendre très vtile. Dictionarium quadrilingve, tevtonicum, gallicum, latinum, atque hispanicum, eas linguas discere volentibus vtiliſimum, D. Cornelio Valerio Traiectenſi interprete. Vocabulario de quatro lenguas, tudesco, francés, latino, y español, muy prouechoso para los que quisieren aprender estas lenguas*. Lovaina: Bartholomy de Graue.
- Bluteau, Rafael (1712-1721). *Vocabulario Portuguez e Latino*. 6 vols. Coimbra: Com- panhia de Jesus.
- Bluteau, Rafael (1727-1728). *Suplemento ao Vocabulario Portuguez e Latino*. 2 vols. Lisboa: Patriarcal Officina de Musica.
- Bobb, Ioan (1822-1823). *Dicționariu rumânesc, latinesc și unguresc*. 2 vols. Cluj: Typariul Tipografii Collegiului Reformatilor.
- Bugarín López, María Xesús e González Rei, Begoña, eds. (2000). *Diccionario ga- llego-castellano de Porto Rey*. Anexo 21 de *Cadernos de Lingua*. A Coruña: Real Academia Galega. <https://doi.org/10.32766/rag.153>
- Busa, Gabriel (1507). *Vocabularius Aelii Antonii Nebrissensis*. Barcelona: Carles Amorós.
- Busuioc, Monica (2014). Breve historia de la lexicografía rumana. En: Félix Córdo- ba, Ernesto González Seoane e María Dolores Sánchez Palomino, eds. *Lexicogra- fía de las lenguas románicas*. Vol. I. *Perspectiva histórica*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter, 65-84.
- Calepino, Ambrogio (1502). *Dictionarium latinum*. Reggio Emilia: Dionysius Bertochus.
- Calepino, Ambrogio (1553). *Dictionarium latinum*. Basileae: Ex officina Hieronymi Curionis.
- Calepino, Ambrogio (1559). *Dictionarium latinum*. Lyon: Thibaud Payen.
- Cambre García, Carme, Martínez Allegue, Xosé Luís, Sánchez Palomino, María Dolores e Sánchez Vales, María Dolores (2000). A achega de material léxico ó *Diccionario da Real Academia Galega* (1913-1928). En: Dieter Kremer, ed. *Actas*

- do VI Congreso Internacional de Estudios Galegos: un século de estudos galegos. Galicia fóra de Galicia (Universidad de la Habana, 17 a 21 de abril de 2000)*. Trier: Galizien-Zentrum der Universität Trier, Centro de Documentación de Galicia da Universidade de Trier, t. I, 35-53.
- Cantacuzino, Constantin (ca. 1700). *Lexicon italian-român*. Non impreso.
- Cardoso, Jerónimo (1563). *Dictionarium ex Lusitanico in Latinum sermonem*. Lisboa: João Alvares.
- Cardoso, Jerónimo (1570). *Dictionarium latinolusitanicum et viceversa lusitânico latinu[m]*. Coimbra: João de Barreira.
- Casas, Cristóbal de las (1570). *Vocabulario de las dos lenguas española y toscana*. Sevilla: Alonso Escriuano.
- Casteleiro, João Malaca (2008). Actividades lexicográficas da Academia das Ciências de Lisboa. En: Ernesto Xosé González Seoane, Antón Santamarina e Francisco Xavier Varela Barreiro, eds. *A lexicografía galega moderna: recursos e perspectivas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 315-322.
- Cihac, Alexandru (1870-1879). *Dictionnaire étymologique daco-roumain*. 2 vols (vol. I, 1870; vol. II, 1879). Francfort s/M: Ludolphe St-Goar.
- Clave = Diccionario Clave. Diccionario de uso del español actual*. Madrid: Fundación Santa María / Ediciones SM, 2014.
- Climent de Benito, Jaume (2008). Los diccionarios semibilingües: principios y clasificación desde un punto de vista didáctico. En: Dolores Azorín Fernández *et al.* coords. *El diccionario como puente entre las lenguas y culturas del mundo: actas del II Congreso Internacional de Lexicografía Hispánica*. Madrid: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 417-427.
- Codresco, Theodoru (1859). *Dicționariu franceso-romanu dupa edițiunea P. Poienaru, F. Aron, G. Hill*. 2 vols. Iași: Tipografia Buciumului Romanu.
- Colón, Germà e Soberanas, Amadeu-J. (1986). *Panorama de la lexicografía catalana: de les glosses medievals a Pompeu Fabra*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Correia, Margarita (2013). O papel dos dicionários e dos vocabulários ortográficos na contituição da norma. En: L. P. Moita Lopes, *O português no século XXI: Cenário geopolítico e sociolingüístico*. São Paulo: Parábola, 297-318.
- Costinescu, Ion (1870). *Vocabular româno-frances*. 2 vols. București: Tipographia Națională Antreprenor C.N. Rădulescu.

- Covarrubias, Sebastián de (1611). *Tesoro de la lengua castellana o española*. Madrid: Luis Sanchez, impressor del Rey.
- Cozianul, Mardarie (1649/1900). *Lexiconul slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649*. București: Edițiunea Academiei Române / Institutul de arte grafice Carol Gobl. Edición de Grigorie Crețu.
- CREA = Real Academia Española. *Banco de datos (CREA) (en línea)*. *Corpus de referencia del español actual*. Disponible en <http://www.rae.es>
- Cuveiro Piñol, Juan (1876). *Diccionario gallego, el más completo en términos y acepciones de todo lo publicado hasta el día [...]*. Barcelona: Establecimiento Tipográfico de N. Ramírez y C.^a.
- DA 1913-1949 = Academia Română (1913-1949). *Dicționarul limbii române*. București: Librăriile Socec / Universul.
- DdD = Santamarina, Antón, ed. (2003). *Diccionario de diccionarios*. 3.ª ed. CD-ROM. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza.
- Decreto 9/1981, de 6 de abril, por el que se aprueban los Estatutos de la Academia de la Lengua Asturiana. *Boletín Oficial del Consejo Regional de Asturias (BOCRA)* número 14, de 22 de diciembre.
- Decreto 56/2018, de 10 de abril, del Gobierno de Aragón, por el que se aprueban los Estatutos de la Academia Aragonesa de la Lengua. *Boletín Oficial de Aragón (BOA)*, 20 de abril de 2018.
- Decretu 19/2021, de 16 d'abril, pol que s'aprueben los estatutos de l'Academia de la Llingua Asturiana / Decreto 19/2021, de 16 de abril, por el que se aprueban los Estatutos de la Academia de la Llingua Asturiana. *Boletín Oficial del Principado de Asturias (BOPA)* número 79, de 27 de abril de 2021.
- DEX = Academia Română (1975). *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Editura Academiei.
- Diputació de Barcelona (1911). Dictamen-Acord d'Ampliació de l'Institut d'Estudis Catalans. *Arxius de l'Institut de Ciències*. 1/1, 7-8. Disponible en <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000247/00000089.pdf>
- DLE = Real Academia Española (2014). *Diccionario de la lengua española*. 23.ª ed. Disponible en <http://rae.es>
- DLR = Academia Română (1965-2010). *Dicționarul limbii române. Serie nouă*. 19 vols. București: Editura Academiei.

- DRAE* = Real Academia Española (2001). *Diccionario de la lengua española*. 22.ª ed. <https://www.rae.es/DRAE2001/>
- DRAG* 1913-1928 = Real Academia Galega (1913-1928). *Diccionario gallego-castellano*. A Coruña: Imprenta y Fotograbado de Ferrer / Litografía e Imprenta Roel.
- DRAG* 1990 = Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega (1990). *Diccionario da lingua galega*. A Coruña: Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega. Dirixido por Constantino García e coordinado por Manuel González González e Antón Santamarina. Redactores: Xosé Bieito Arias Freixedo, Francisco Antonio Cidrás Escáneo, Mar Rúa Ferradas, Xesús Riveiro Costa, María Dolores Sánchez Palomino.
- DRAG* 1997 = Real Academia Galega (1997). *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña / Vigo: Real Academia Galega / Editorial Galaxia / Edicións Xerais de Galicia. Dirixido por Constantino García e Manuel González González. Redactores: Xosé Bieito Arias Freixedo, Carme López Taboada, Carme Cambre García, María Dolores Sánchez Palomino, Xosé Luís Martínez Allegue, María Dolores Sánchez Vales e María Rivas Barrós.
- DRAG* 2012 = Real Academia Galega (2012). *Diccionario da lingua galega*. Dirixido por Manuel González González. Redactores principais: María Dolores Sánchez Vales, María Dolores Sánchez Palomino, María Carme Pazos Balado e Ana Fachal Fraguela. Dispoñible en <https://academia.gal/diccionario>
- DRAGBIL* 1997 = Seminario de Lexicografía da Real Academia Galega (1997). *Diccionario Manual Castelán-Galego*. A Coruña: La Voz de Galicia, 14 fascículos. Dirixido por Constantino García e Manuel González.
- DRAGBIL* 2004 = Real Academia Galega (2004). *Diccionario castelán-galego da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza. Dirixido por Constantino García e Manuel González González.
- DRAGBIL* = Real Academia Galega (en preparación). *Diccionario castelán-galego*. Dirixido por María Dolores Sánchez Palomino.
- DTLR* 2011 = Academia Română (1906-1944, 1965-2010). *Dicționarul Tezaur al Limbii Române*. 37 vols. București: Editura Academiei. Reeditado en 19 vols. București: Editura Academiei, 2011.
- Du Bellay, Joachim (1549). *La Deffence, ou Illustration de la langue françoise*. Paris: Arnoul l'Angelier.

- Escrig, José (1851). *Diccionario valenciano-castellano*. Valencia: Imprenta de J. Ferrer de Orga.
- Esteve, Joan (1489). *Liber elegantiarum*. Venetiis: Paganinus de Paganinis.
- Fabra, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalonia.
- Fachal Fragueta, Ana Isabel e Pérez Rodríguez, María Manuela (2001). Proxecto dun diccionario bilingüe castelán-galego. En: Xosé Luís Regueira e Alexandre Veiga, eds. *Da gramática ó diccionario. Estudos de lingüística galega*. Anexo 49 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 107-117.
- Ferrer, Magí (1836). *Diccionario manual castellano-catalán*. Reus: Imprenta de Pablo Riera.
- Ferrer, Magí (1839). *Diccionario catalán-castellano*. Barcelona: Imprenta y Librería de Pablo Riera.
- Figuera, Pere Antoni (1840). *Diccionari mallorquí-castellà*. Palma: Imprenta y Llibreria de Esteva Trias.
- Font, Antoni (1637). *Fons verborum et phrasium*. Barcelona: Sebastianum et Iacobum Mathevat.
- Fullana Mira, Lluís (1921). *Vocabulari ortogràfic valencià-castellà*. Valencia: Editorial Edeta.
- Furetière, Antoine (1690). *Dictionnaire universel*. 2 vols. La Haye/Rotterdam: Chez Arnout et Reinier Leers.
- García, Constantino e González González, Manuel (1991). *Diccionario manual da lingua galega coas súas correspondencias en castelán*. Baseado no Diccionario da Lingua Galega da Real Academia Galega e Instituto da Lingua Galega. 15 fascículos. A Coruña: Xunta de Galicia / La Voz de Galicia.
- García Ares, Maricarme, ed. (2000). *Nuevo suplemento al diccionario gallego-castellano publicado en 1884*. Anexo 4 de *Cadernos de Lingua*. A Coruña: Real Academia Galega. <https://doi.org/10.32766/rag.151>
- Garon, François (1541). *Sex linguarum, latinae, gallicae, hispanicae, italicae, anglicae et teutonice dilucidissimus dictionarius*. Venetia: Marchio Sessa.

- Gelpí, Cristina (2008). La lexicografía entre el catalán y el castellano (XVI-XIX) y su proyección en el *Diccionari* de Pere Labernia. *Philologia Hispaliensis*. 22, 165-187.
- Golescu, Iordache (ca. 1832). *Condica limbii rumânești*. Manuscris în șapte volumen. Biblioteca Academiei Române, cotele 844-850.
- González, Isabel, dir. (2000). *Diccionario italiano-galego*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Disponible en <http://www.cirp.es/pub/docs/varios/dicItaGal.pdf>
- González Delgado, Ramiro (2001). Introducción. En: *Pachín de Melás. Obra completa*. Vol. I: *Teatru, poesía, narrativa*. Uviéu: Trabe, 9-97.
- González Orejón, Carmen (2000). Coincidencias entre o diccionario de Valladares e o diccionario da Real Academia Española. En: Dieter Kremer, ed. *Actas do VI Congreso Internacional de Estudos Galegos: un século de estudos galegos fóra de Galicia (Universidade de la Habana, 17 a 21 de abril de 2000)*. I. *Lingua. Literatura. Traducción*. O Castro / Trier: Galicien-Zentrum der Universität, 63-68.
- González Seoane, Ernesto (2014). La lexicografía gallega premoderna. En: Félix Córdoba, Ernesto González Seoane e María Dolores Sánchez Palomino, eds. *Lexicografía de las lenguas románicas*. Vol. I. *Perspectiva histórica*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter, 167-183.
- Hausmann, Franz Josef et al. (1991). *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires*, 3 Teilband, *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft / Handbooks of Linguistics and Communication Science (HSK) 5/3*. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Hermida Gulías, Carme, ed. (2007). *O Diccionario del dialecto gallego de Luis Aguirre del Río*. Anexo XXXVII de *Cuadernos de estudios gallegos*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Hornkens, Heinrich (1599). *Recueil de dictionnaires françoys, Espaignolz et Latins. Recopilación de Dictionarios Franceses, Españoles y Latinos. Dictionariorum Gallicorum, hispanorum, Latinorum*. Bruxelles: Rutger Velpius.
- Hospitaler, José (1869). *Vocabulario castellano-menorquín y viceversa*. Mahón: Imp. de Miguel Parpal.
- IEC 1995 = Institut d'Estudis Catalans (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona / Palma / Valencia: Edicions 3 i 4 / Edicions 62 / Editorial Moll / Enciclopèdia Catalana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- Irmandades da Fala (1933). *Vocabulario castellano-gallego de las Irmandades da Fala*. La Coruña: Imprenta Moret.
- Kasbarian Jean-Michel (1994). La segmentación de l'écrit en situation d'apprentissage du français langue étrangère: un exemple de normalisation des pratiques langagières? En: Daniel Baggioni, Élisabeth Grimaldi e Jean-Michel Kasbarian, eds. *Genèse de la (des) norme(s) linguistique(s): hommage à Guy Hazaël-Massieux, suivi du séminaire Le concept de norme en philosophie et dans les sciences humaines et le concet de "Norme linguistique"*. Aix-en-Provence: Université de Provence, 209-226.
- Kloss, Heinz (1969). *Research Possibilities on Group Bilingualism: a Report*. Québec: International Center for Research on Bilingualism.
- Labernia, Pedro (1844-1848). *Diccionario de la lengua castellana con las correspondencias catalana y latina*. Barcelona: Imprenta de D. J. M. de Grau.
- Labernia, Pere (1839-1840). *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*. 2 vols. Barcelona: Hereus de la V. Pla.
- Lacavalleria, Joan (1696). *Gazophylacium catalano-latinum dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens, cui subijcitur irregularium verborum elenchus*. Barcelona: Antonio Lacavalleria.
- Lamarca, Luis (1842). *Ensayo de un Diccionario valenciano-castellano*. Valencia: Imprenta de J. Ferrer de Orga.
- Lamuela, Xavier (1994). *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- Lamuela, Xavier e Monteagudo, Henrique (1996). Planificación lingüística. En: Milagros Fernández Pérez, coord. *Avances en lingüística aplicada*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 229-301.
- Lara, Luis Fernando (1992). El discurso del diccionario. En: Gerard Wotjak, ed. *Estudios de lexicología y metalexigrafía del español actual*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1-12.
- Lara, Luis Fernando (1997). *Teoría del diccionario monolingüe*. México: El Colegio de México.
- Lexiconul de la Buda (1825) = *Lesicon románescu-látinescu-ungurescu-nemțescu: quare de mai multi autori, in cursul' a trideci, și mai multoru ani s' au lucratu, seu Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus*

- decursu triginta et amplius annorum elaboratum est.* Budae: Typis et Sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae. Ediție electronică coordonată de Maria Aldea. Cluj-Napoca: 2013, <https://www.bcucuj.ro/lexiconuldelabuda/site/login.php>
- Lexiconul marsilian* (1930) = *Il „Lexicon Marsilianum”. Dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII.* București: Cultura Națională. Studio filologico e testo del Dott. Carlo Tagliavini.
- Liaño [Jacques de Ledel] (1565). *Vocabulario de los vocablos que más comúnmente se suelen usar. Puestos por orden del abecedario en francés y su declaración en español.* Alcalá de Henares: Francisco de Cormellas y Pedro de Robles.
- Lindig Cisneros, Erika (2013). Génesis del lenguaje en Humboldt. *Acta poética*. 34, 2, 15-33. Disponible en <https://www.elsevier.es/es-revista-acta-poetica-112-articulo-genesis-del-lenguaje-humboldt-S0185308213724015>
- Lüdtke, Jens (2007). *Diccionario galego-alemán.* A Coruña: Real Academia Galega. En rede, hoxe non dispoñible.
- Lusitano, Cândido [Francisco José Freire] (1765). *Diccionario poético.* 2 vols. Lisboa: Oficina Patriarcal de Francisco Luiz Ameno.
- Martí Gadea, Joaquín (1891). *Novissimo Diccionario general valenciano-castellano.* Valencia: José Canales Romà.
- Martínez Ruiz, Antonio (2013). *Vocabulario básico bilingüe aragonés-castellano y castellano-aragonés.* Zaragoza: El Periódico de Aragón. Edición por fascículos corrixida. Edicións previas: Uesca: Publicacións do Consello d'a Fabla Aragonesa (1.ª, 1997; 2.ª, 2002, corrixida e aumentada; 3.ª, 2008, corrixida e aumentada; 4.ª, 2013).
- Moliner, María (1998). *Diccionario de uso del español.* 2 vols. 2.ª ed. Madrid: Gredos.
- Morato, Francisco Manoel Trigozo d'Aragão (1822). *Collecção systematica das leis e estatutos, por que se tem governado a Academia Real das Sciencias de Lisboa, desde o seu estabelecimento até o tempo presente.* Lisboa, na Typografia da mesma Academia. Disponible en <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044089236491&view=iup&seq=87>
- Moreno Fernández, Francisco (1996). El diccionario y la enseñanza del español como lengua extranjera. *Cuadernos Cervantes*. 11, 49-58.

- Nebrija, Elio Antonio de (1492/1989). *Gramática de la lengua castellana*. Madrid: Fundación Ramón Areces. Estudio e edición de Antonio Quilis.
- Nebrija, Elio Antonio de (1492). *Lexicon hoc est Dictionarium ex sermone latino in hispaniensem* o *Diccionario latino-español*. Salamanca: Juan de Porras.
- Nebrija, Elio Antonio de (1495?). *Vocabulario español-latino (Dictionarium ex Hispaniensi in Latinum sermonem)*. Salamanca: Juan de Porras.
- Neira, Marga e Riveiro, Xesús, eds. (1992). *Vocabulario gallego-castellano de Juan Manuel Pintos*. Anexo 5 de *Cadernos de Lingua*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Nicot, Jean (1606). *Thresor de la langue francoyse, tant ancienne que moderne*. Paris: Chez David Douceur.
- Oliver, Antoni (ant. 1751). *Vocabulari mallorquí-castellà*. Manuscrito na Abadia de Montserrat.
- Oudin, César (1607). *Tesoro de las dos lenguas francesa y española. Tresor des deux langues française et espagnolle*. Paris: Marc Orry.
- Palencia, Alfonso de (1490). *Universal vocabulario en latín y en romance*. 2 vols. Sevilla: Paulus de Colonia cum suis sociis.
- Pallet, Jean (1604). *Diccionario muy copioso de la lengua española y francesa. Dictionnaire très ample de la langue Espagnole et Française*. Paris: Matthieu Guillemot.
- Pereira, Bento (1647). *Thesouro da Língua Portuguesa*. Lisboa: Oficina de Paulo Craesbeeck.
- Poenaru, Petrache, Aaron, Florian e Hill, Georg (1840-1841). *Vocabular franțezo-românesc*. 2 vols. București: Tipografia Collegiului Sf. Sava.
- Pontbriant, Raoul de (1862). *Diçtiunar româno-frances*. București-Göttinge / Paris / Leipzig: Adolf Ulrich / Gustave Bossange & Cie. / E. F. Steinacker.
- Prado, Jacinto del (1907-1910). *Vocabulario castellano-gallego*. Lalín: Imprenta de La Defensa.
- Predetici Nasodi, Anton (1793). *Dictionarium trium linguarum. Germano-Latina et Daco-Romana*. Manuscris autograf, Biblioteca Academiei Române, Filiala Iași, cota 457-459.
- Protásio, Daniel Estudante (s.d.). Análise comparativa dos estatutos da Academia das Ciências de Lisboa 1779-1851. Texto no âmbito do projecto de pós-doutoramento 2014-2017 “A Academia das Ciências de Lisboa: intervenção cultural

- e legado historiográfico (1779-1859)”. Universidade de Lisboa. Disponível em https://www.academia.edu/35218761/An%C3%A1lise_comparativa_dos_estatutos_da_Academia_das_Ci%C3%A2ncias_de_Lisboa_1779_1851_pdf
- Quemada, Bernard (1968). *Les dictionnaires du français moderne, 1539-1863: étude sur leur histoire, leurs types et leur méthodes*. Paris: Didier.
- RAE = Real Academia Española [en liña]. Organización. Estatutos. Disponível em <https://www.rae.es/la-institucion/organizacion/estatutos>
- RAE 1715 = Real Academia Española (1715). *Fundación, y Estatutos de la Real Academia Española*. Madrid: Imprenta Real. Disponível em https://www.rae.es/sites/default/files/Estatutos_1715.pdf
- RAE 1726-1739 = Real Academia Española (1726-1739). *Diccionario de autoridades*. 6 vols. Madrid: Imprenta de Francisco del Hierro.
- RAG = Real Academia Galega (1906). *Boletín de la Real Academia Gallega*. A Coruña: Litografía e Imprenta Roel I/2, 20/V/1906.
- Real Acadèmia de Cultura Valenciana [en liña]. *Diccionari bilingüe valencià-castellà*. Disponível em <https://diccionari.llenguavalenciana.com/bilingue/>
- Real Decreto 271/2000, do 25 de febreiro, polo que se aproban os Estatutos da Real Academia Galega. *Boletín Oficial del Estado* do 4 de marzo de 2000 (edición en castelán) e do 31 de marzo de 2000, suplemento n.º 5 (edición en galego).
- Rei Doval, Gabriel (1993). Sobre planificación léxica na lingua galega. No 25 aniversario de *Introduction to a theory of Language Planning* de Valter Tauli. *Cadernos de Lingua*. 7, 53-75. <https://doi.org/10.32766/cdl.7.571>
- Rey, Alain (1987). La notion de dictionnaire culturel et ses applications. *Cahiers de lexicologie*. 51, 243-256.
- Rey, Alain (1991). Divergences culturelles et dictionnaire bilingüe. En: Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Ernst Wiegand e Ladislav Zgusta, eds. *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie / An International Encyclopedia of Lexicography / Encyclopédie internationale de lexicographie*, 3. Berlin / New York: Walter de Gruyter, Berlin, 2865-2870.
- Rey-Debove, Josette (1969). Le dictionnaire comme discours sur la chose et discours sur le signe. *Semiotica*. I, 2, 185-195.

- Rey-Debove, Josette (1991). La métalangue dans les dictionnaires bilingües. En: Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Ernst Wiegand e Ladislav Zgusta, eds. *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie / An International Encyclopedia of Lexicography / Enciclopédie Discinternationale de lexicographie*, 3. Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2859-2865.
- Richelet, Pierre (1680). *Dictionnaire françois*. Genève: J. H. Widerhold.
- Rico, Albert e Solà, Joan (1995). *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*. València: Universitat de València.
- RILG = Gómez Guinovart, Xavier (2006). *Recursos integrados da lingua galega*. Froito do convenio entre o Instituto da Lingua Galega e o Seminario de Lingüística Informática da Universidade de Vigo. Disponible en <https://ilg.usc.gal/RILG/index.php>
- Rodríguez, Francisco Javier (ca.1854). *Diccionario gallego-castellano*. Versión orixinal do autor previa á manipulación do editor Antonio de la Iglesia González (1863). Incluída no *DdD* tras a lectura de Antón Santamarina.
- Rodríguez, Francisco Javier (1863). *Diccionario gallego-castellano*. Coruña: Imp. del Hospicio Provincial. Editado por Antonio de la Iglesia González.
- Rojas, Fernando de (1533). *Tragicomedia de Calisto, y Melibea. En la qual se contienen ademas de su agradable y dulce estilo, muchas sentencias philosophales y auisos muy necesarios para mancebos [...]*, corrigida por el S. Alonso de Ulloa [...] a nuevamente añadido el Tractado de Centurio, con una exposition de muchos vocablos castellanos en lengua ytaliana. Venecia: Gabriel Giolito de Ferrariis y sus hermanos.
- Ros, Carles (1739). *Breve diccionario valenciano-castellano*. Valencia: José García.
- Ros, Carles (1764). *Diccionario valenciano-castellano*. Valencia: Benito Monfort.
- Saco y Arce, Juan Antonio (1868): *Gramática gallega*. Lugo: Imprenta de Soto Freire.
- Șăineanu, Lazăr (1896). *Dicționar universal al limbei române*. Craiova: Institutul de Editură Ralian și Ignat Samitca.
- Sánchez Palomino, María Dolores (1999a). A postura de Cuveiro ante o dicionario e a lingua. En: Rosario Álvarez Blanco e Dolores Vilavedra, coords. *Homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, vol. I, 933-948.

- Sánchez Palomino, María Dolores (1999b). Ideas que sustentan a elaboración do dicionario de Valladares. *Cadernos de Lingua*. 20, 5-28. <https://doi.org/10.32766/cdl.20.116>
- Sánchez Palomino, María Dolores (2001). El primer diccionario gallego y sus motivaciones: relación con las ideas de su tiempo. En: Marina Maquieira e M^a. Dolores Martínez Gavilán, coords. *Actas del II Congreso Internacional de la Sociedad Española de Historiografía Lingüística (Universidad de León, 2-5/3/1999)*. Madrid: Arco Libros, 847-857.
- Sánchez Palomino, María Dolores (2003). O papel dos dicionarios na conformación e difusión da variedade estándar da lingua. En: María Álvarez de la Granja e Ernesto X. González Seoane, eds. *A estandarización do léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, 387-418.
- Sánchez Palomino, María Dolores (2013). La tarea lexicográfica de la Real Academia Galega. *Boletín de la Real Academia Española*. XCIII, cuad. CCCVII, 155-183.
- Sánchez Palomino, María Dolores (2014). La transmisión léxica en la lexicografía gallega prenatal. En: Félix Córdoba, Ernesto González Seoane e María Dolores Sánchez Palomino, eds. *Lexicografía de las lenguas románicas*. Vol. I. *Perspectiva histórica*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter, 251-264.
- Sánchez Palomino, María Dolores (2016). As equivalencias na moderna lexicografía bilingüe castelán-galego (o dicionario da RAG). En: Esther Corral Díaz, Elvira Fidalgo Francisco e Pilar Lorenzo Gradín, eds. *Cantares de amigos. Estudos en homenaxe a Mercedes Brea*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 813-824.
- Sánchez Palomino, María Dolores (2019). Criterios en la elaboración del diccionario bilingüe castellano-gallego de la Real Academia Gallega. En: Cesáreo Calvo Rigual e Ferran Robles i Sabater, eds. *La investigación en lexicografía hoy. Dicionarios bilingües, lingüística y uso del diccionario*. Vol. I. Anejo 85 de *Quaderns de Filologia*. València: Universitat de València, 49-70.
- Sánchez Palomino, María Dolores (no prelo). Lexicography. En: Ernesto González Seoane e Xulio Sousa, eds. *Manual of Galician Linguistics*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- Seco, Manuel, dir.; Andrés, Olimpia e Ramos, Gabino (1999). *Diccionario del español actual*. 2 vols. Madrid: Aguilar.

- Seco Reymundo, Manuel (1978). Problemas formales de la definición lexicográfica. En: *Estudios ofrecidos a Emilio Alarcos Llorach*. Oviedo: Universidad de Oviedo, vol. 2, 217-240. Posteriormente en Manuel Seco, *Estudios de lexicografía española*. Madrid: Paraninfo, 1987, 15-34; 2.ª ed., Madrid: Gredos, 2003, 25-46.
- Sierra Soriano, Ascensión (2010). La lexicographie bilingüe français-espagnol: tradition et modernité. *Quaderns de Filologia. Estudis lingüístics*. XV, 219-235.
- Silva, António de Morais (1789). *Dicionário da língua portuguesa*. 2 vols. Lisboa: Oficina de Simão Thaddeo Ferreira.
- Silvestre, João Paulo (2004). *Rafael Bluteau e o Vocabulário Português e latino: teoria metalexigráfica, fontes e recepção*. Tese de doutoramento. Universidade de Aveiro. Disponível en <http://hdl.hanDLE.net/10773/18272>
- Tamba, Elena (2014). La lexicografía rumana. Historia y actualidad. En: Félix Córdoba, Ernesto González Seoane e María Dolores Sánchez Palomino, eds. *Lexicografía de las lenguas románicas*. Vol. I. *Perspectiva histórica*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter, 265-282.
- Torra, Pere (1640). *Dictionarium seu Thesaurus Catalano-Latinus verborum ac phrasium*. Barcelona: Gabriel Nogués.
- Valian, Jean-Alexandre (1839). *Vocabular purtăreț rumânesc-franțozesc și franțozescrumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*. București: Tipografia lui Friderih Valbaum.
- Valladares Núñez, Marcial (1884). *Diccionario gallego-castellano*. Santiago: Imprenta del Seminario Conciliar Central.
- Vázquez Diéguez, Ignacio (2011). Quinientos años de diccionarios en portugués. *Revista de lexicografía*. XVII, 209-236.
- Verdelho, Telmo (1994). Portugiesisch: Lexicografía. En: Günter Holtus, Michael Metzeltin e Christian Schmitt, eds. *Lexikon der romanistischen Linguistik*. Tübingen: Niemeyer, VI/2, 673-692.
- Verdelho, Telmo e Silvestre, João Paulo, eds. (2011). *Lexicografía bilingüe. A tradição dicionarística português-línguas modernas*. Lisboa / Aveiro: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa / Universidade de Aveiro.
- Yong, Heming e Peng, Jing (2007). *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins. [Mención da lexicografía académica bilingüe, pp. 72-73].

Zgusta, Ladislav (1989). The role of dictionaries in the genesis and development of the standard. En: Franz J. Haussman, Oskar Reichmann, Herbert E. Wiegand e Ladislav Zgusta, eds. *Dictionaries – An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlin / New York: Walter de Gruyter, vol. I, 70-79.

Resposta do excelentísimo señor don
Manuel González González

Excelentísimo Sr. Presidente da Real Academia Galega,
excelentísimos señores académicos, señora académica electa,
autoridades, miñas donas e meus señores.

A Real Academia Galega é coma unha familia, na que uns membros desaparecen quedando na memoria para sempre e outros nacen, incorporándose á maneira de vivir e á corresponsabilidade de todas as obrigas familiares. Hoxe rememoramos o noso querido Andrés Fernández-Albalat, extraordinario e leal compañeiro, que espertou a nosa admiración polo seu saber, pola súa cultura e pola súa xenerosidade. Non vou expoñer aquí os seus méritos, porque xa o fixo cumpridamente María Dolores Sánchez Palomino, quen vén ocupar a cadeira deixada vacante polo seu pasamento, e que estou seguro de que a saberá manter tan limpa e tan reluciente para ben da Institución como a deixou o compañeiro Andrés.

Dolores naceu en San Vicente de la Barquera (Cantabria) o 11 de setembro de 1961, unha fermosa vila coa que aínda mantén unha forte vinculación.

A empresa na que traballaba seu pai trasladouno de Santander á Coruña cando Dolores tiña sete anos e a súa irmá Rosario catro. De pai cántabro e nai andaluza, comezou nese momento a súa relación cos galegos e coa súa cultura. Instaláronse nun barrio, o da Agra do Orzán, que daquela empezaba a xestarse, con rúas de terra e leiras onde se poñía a roupa ao clareo, e cunha gran maioría de veciños de aluvión chegados de moi diversos lugares de Galicia, que as fins de semana adoitaban “ir á aldea”. Foi a través deles (en concreto, todos os veciños do edificio no que vivían eran de Rábade) e dos compañeiros da escola pública como empezou o seu contacto coa lingua galega, empapándose do que oía. Tenme contado anécdotas como que chegaba á casa falando das “ghaliñas” e os seus veciños rabadenses corríxiana dicindo que o correcto, claro está, era “galiñas”.

Despois viñeron as lecturas por libre durante o bacharelato, pois daquela o galego non figuraba no currículo educativo, e aqueles convulsos anos posteriores á morte de Franco, que vive especialmente no instituto da Agra do Orzán, bastante reivindicativo, onde asiste a actuacións de Benedicto e de Bibiano, membros de Voces Ceibes, ese colectivo de músicos galegos que desde a música afrontaron valentemente a reivindicación da nosa identidade.

Comezou a carreira de Románicas no ano 1979 naqueles barracóns que albergaban o Colexio Universitario da Coruña. Foron anos duros polo temperán falecemento do seu pai, que a obrigou a colaborar na economía familiar. Puido completar a carreira en Santiago grazas ás bolsas que o seu expediente lle permitiu obter sempre desde que era nena (en COU sacou “sobresaliente” en todas as materias e rematou a carreira cun 9,3 de media e Premio Extraordinario).

Non foi ata o cuarto curso, xa en Santiago, cando recibiu as súas primeiras clases de galego, dun profesor que desprendía sabedoría e poñía como traballo aos seus alumnos a gravación de falantes e o estudo daquelas mostras dialectais (a dela, por certo, foi en Abelleira-Muros, unha fala non precisamente fácil de analizar). O profesor era Francisco Fernández Rei e as súas leccións espertaron nela un grande interese polo estudo da lingua galega, que se incrementou na súa etapa posterior como doutoranda e bolseira do Instituto da Lingua Galega. Neste centro entrou da man de Constantino García, que dirixiu a súa tese de doutoramento, primeira de tema non galego escrita e defendida en lingua galega, e nel comezou a traballar xa en 1984 en diferentes proxectos lexicográficos (no *Tesouro Léxico*, no *VOLGa...*). Foi aquí cando coñecín máis de cerca a Dolores, ao incorporarse ao meu primeiro proxecto de investigación como IP, *Unha aproximación ao galego fundamental*, que tiña como finalidade establecer cal era o léxico máis usual do galego, para, entre outras finalidades, poder establecer cal debía ser a secuenciación de adquisición do léxico nas primeiras etapas do ensino. No 1985 conformouse un equipo que había de redactar o *Diccionario da lingua galega* (1990) da Real Academia Galega e o Instituto da Lingua Galega, e Constantino considerou que Dolores debía formar parte del. Así se iniciou a súa relación coa Real Academia Galega, que perdura ata a actualidade, institución que a nomeou primeiro académica correspondente (no ano 2004) e logo a elixiu como académica numeraria (no 2020).

Durante a carreira, o doutoramento e no ILG relacionouse con outros investigadores, entre os que se encontraban Rosario Álvarez, Ramón Lorenzo, Antón

Santamarina e eu mesmo, a maioría dos cales pasaron de ser profesores a colegas durante o tempo en que estivo como bolsreira de FPI, docente na Universidade de Santiago de Compostela (1985-1991) e investigadora no ILG, e que hoxe gozan da súa amizade. A mesma amizade que a une con outros profesores cos que tivo unha formación máis ou menos coetánea no ILG, como Xosé Luís Regueira, Henrique Monteagudo e Ana Boullón, hoxe académicos numerarios; ou Ernesto González Seoane e Francisco Cidrás, X. Henrique Costas, académicos correspondentes; Benigno Fernández Salgado, Xosé María Gómez Clemente, Carme Hermida, Xavier Varela, Ramón Mariño, e Bieito Arias Freixedo, entre outros.

Por motivos persoais, trasladouse á Facultade de Filoloxía da recentemente creada Universidade da Coruña tras obter unha praza de titular interina en 1991. Aquí proseguíu a súa carreira académica e continúa na actualidade.

Desde os seus ollos exentos de prexuízos, nunca deu entendido que algunhas persoas puidesen avergoñarse da súa lingua ou ocultar a riqueza que iso supoñía. Por iso mesmo ela tampouco renunciou nunca ás súas orixes.

Na Coruña casou con Pepe, un cariñés de boa cepa, tivo as súas fillas Irene e Ana e enterrou os seus pais. Toda unha vida. Ama esta cidade na que puido constatar que se corresponde coa realidade ese slogan de que nela “ninguén é forasteiro”, e ten manifestado repetidas veces que lle está agradecida a esta terra que tanto lle deu, e á que ela tanto lle está dando.

Dolores Sánchez Palomino é catedrática de Filoloxía Románica da Universidade da Coruña, cunha xa dilatada e recoñecida traxectoria investigadora, como demonstra o feito de ter recoñecida a avaliación positiva de cinco sexenios de investigación. Dirixiu e participou en numerosos proxectos de investigación de carácter autonómico, estatal e europeo, e é autora dun alto número de publicacións e contribucións relevantes no campo da lexicografía, da dialectoloxía, da lingüística e das literaturas galega e románica. Non é o momento de expoñer o seu currículo investigador, iso xa se fixo cando se presentou a candidatura, pero permítanme sinalar moi sucintamente só un par de notas sobre o seu traballo en lexicografía.

Dolores é unha personalidade recoñecida internacionalmente no ámbito da lexicografía. Dirixiu desde o ano 2012 ata o 2018 a Rede de Lexicografía RELEX, con 105 investigadores pertencentes a quince grupos de investigación de universidades de diversos lugares do Estado Español, pero tamén doutros países como Italia ou Suráfrica. Desde 2011 veu impartindo docencia ininterrompidamente en lingua

inglesa no European Master of Lexicography, EMLex, organizado por un consorcio internacional de universidades, con mención Erasmus Mundus.

Leva ofrecendo a súa colaboración altruísta ao Seminario de Lexicografía desta Academia desde o ano 1990. Axudou na elaboración do *Vocabulario ortográfico da lingua galega*, foi redactora do *Diccionario da lingua galega* da Real Academia Galega e do Instituto da Lingua Galega do ano 1990, redactora do *Diccionario da Real Academia Galega* do 1997 e unha das redactoras principais do actual *Diccionario da Real Academia Galega*. No 2004 foi nomeada académica correspondente, e veu participando de maneira continuada na revisión e actualización do DRAG. Na actualidade dirixe, dentro do Seminario de Lexicografía, a revisión e actualización do *Diccionario bilingüe castelán-galego*, e actúa como secretaria deste Seminario. É tamén membro do Seminario de Terminoloxía desde o ano 2015.

Permítanme que faga referencia a outro macroproxecto que trae entre mans neste momento, a posta en marcha do *Diccionario histórico-etimolóxico da lingua galega*, unha obra de longo alento que está chamada a marcar un fito dentro dos estudos de lexicografía galega. Os dicionarios históricos son “tesouros” que estudan o léxico dunha lingua de todos os tempos, sen restricións temporais, espaciais nin sociais. Son polo tanto verdadeiros monumentos nos que se almacena a historia das palabras dunha lingua, que reflicten en certa maneira as vivencias, os modos de vida e a visión da realidade ao longo do tempo da sociedade que a falou e a fala. O galego carece aínda deste monumento, falta da que tantas veces nos laiamos, pero esperamos que, por fin, grazas ao traballo dun sólido equipo internacional de investigadores, este dicionario empece a tomar forma e a ofrecer moi axiña os seus primeiros froitos.

Para esta empresa vaille ser de grande axuda, sen dúbida, a experiencia adquirida no *Dictionnaire Étymologique Roman*, importante e innovador proxecto europeo, dirixido por Eva Buchi e Wolfgang Schweickard, e desenvolvido por un equipo de lingüistas romanistas (entre os que se encontra tamén a nosa compañeira Ana Boullón), que trata de reconstruír a etimoloxía da base común do léxico patrimonial románico; e tamén na European Network of e-Lexicography (ENeL, 2013-2017), Cost Action coordinada por Martin Everaert desde a Universiteit Utrecht en Holanda.

A profesora Sánchez Palomino comeza o seu discurso coa pregunta, que lle dá título ao seu relatorio, de se ten sentido unha lexicografía académica bilingüe. Neste título o uso do termo “académico” cómpre entendelo no sentido restrinxido referido ás Academias como organismos encargados, entre outras funcións, de orientar sobre

o bo uso das linguas. A propia Dolores advírtenos xa desde o principio de que é doado adiviñar que se trata dunha pregunta un tanto retórica.

Parte da constatación de que case todas as Academias da Lingua teñen entre os seus obxectivos fundamentais e, en non poucos casos, fundacionais, a elaboración do dicionario da lingua de que se ocupan e da súa gramática. Isto por unha razón moi simple: a necesidade de crear, no ámbito do que hoxe podemos considerar o *corpus planning*, ferramentas que aseguren o funcionamento eficaz da lingua na comunicación social, que garantan a súa identidade e que aumenten o seu prestixio. E para iso adoitan basearse na *auctoritas* dos grandes cultivadores literarios desas linguas. No *Vocabolario degli Accademici della Crusca*, que pretendía codificar o toscano, exerceu un papel fundamental a lingua de Dante, Petrarca e Boccaccio. No *Dictionnaire de l'Académie Française* (1694), dedicado ao rei Luís XIV como un monumento á súa gloria e ao poderío da lingua francesa, exerceu como modelo a lingua dos oradores e dos poetas, así como a da xente honesta posuidora do *bon usage*. O *Dictionnaire* da Académie pretende representar o francés no seu estado de maior perfección, razón pola que, a diferenza doutros dicionarios coma o de Richelet ou o de Furetière, renunciou a introducir arcaísmos fóra de uso e tecnicismos, que non representan o modelo ideal da lingua francesa. En fin, no *Diccionario de la lengua castellana, en que se explica el verdadero sentido de las voces, su naturaleza y calidad, con las frases o modos de hablar, los proverbios o refranes, y otras cosas convenientes al uso de la lengua* da RAE, publicado entre 1726 e 1739 e coñecido como *Diccionario de autoridades*, a fonte fundamental foi o léxico utilizado polos máis eximios escritores, especialmente os do Século de Ouro.

A tradición escrita da que podían botar man os autores do Dicionario da RAG era moito máis escasa, tanto a máis recente como a medieval. Por iso, na súa elaboración, aínda que este pretendese ser tamén, coma o da Academia española, un dicionario de autoridades, con exemplos tomados dos nosos escritores, ocuparon un lugar moito máis importante as fontes orais. E non podía ser doutra maneira, porque a escritura en lingua galega perdera vitalidade e uso desde o século XV: o castelán iríalle usurpando e ocupando o espazo e as funcións que en boa parte da Idade Media lle eran naturais. E foi na fala do pobo onde o galego seguiu máis ou menos vizoso como lingua de seu.

Non debe resultar estraño, pois, que a primeira lexicografía desenvolvida en Galicia na segunda metade do século XIX, xa nunha época serodia, sexa unha lexicografía

contrastiva con respecto ao castelán. E así ocorre co *Diccionario gallego-castellano* de F. J. Rodríguez (o primeiro dos editados en 1863, aínda que no 1858 estaba xa máis ou menos rematado o *Diccionario del dialecto gallego* de Luís Aguirre del Río), co *Vocabulario gallego-castellano* de Xoán Manuel Pintos (c. 1865), co *Diccionario gallego* de Cuveiro Piñol en 1876 e co *Diccionario gallego-castellano* de Marcial Valladares en 1884.

En canto ao Dicionario da RAG de 1913 hai outra circunstancia particular que cómpre ter en conta. As Academias xeralmente xorden como instrumentos de fomento da lingua dun Estado, que as respalda e ao servizo do cal están dunha maneira máis ou menos explícita. O caso galego é distinto, é unha Academia que pretende o fomento do galego, pero, aínda que teña o recoñecemento de “Real”, non está ao servizo do Estado, senón que, pola contra, actúa en gran medida fronte aos privilexios da lingua que protexe e promociona o Estado e que van en detrimento do galego. Esta tensión visibilízase en feitos coma o ocorrido na Deputación da Coruña en 1877, cando esta se nega a mercar exemplares do *Diccionario gallego* de Cuveiro co principal argumento de que “la vulgarización del lenguaje gallego podría perjudicar a la unidad nacional”. Como ven, pantasma xa vellas, do século XIX, vixentes aínda en certas ideoloxías actuais.

Digo isto para xustificar non só o carácter bilingüe do primeiro dicionario da RAG, senón tamén para xustificar algunhas das eivas da lexicografía galega da segunda metade do século XIX e da primeira metade do XX.

Cómpre encadrar a aparición dos primeiros dicionarios e das primeiras gramáticas da lingua galega na segunda metade do século XIX no mesmo ecosistema en que xorde, no plano político, o provincialismo e o autonomismo galego (que máis tarde dará lugar ao nacemento do nacionalismo) e, no plano literario, o Rexurdimento. O dicionario do galego é unha arma para a autoafirmación de Galicia, e esta idea, aínda que non sempre manifestada explicitamente, vai condicionar en certa maneira o seu contido, e non sempre de maneira positiva.

Vai ser un factor decisivo na práctica de que os dicionarios galegos unicamente recollan voces que non son coincidentes co castelán, ben na forma ben no significado. O razoamento que subxace é certamente simplista: se o que se pretende é visibilizar o carácter diferencial do galego con respecto ao castelán, o dicionario só se ocupará das palabras que contribúan a esta finalidade. Digo que se trata dun razoamento simplista porque os autores non se decatan de que unha obra así concibida será

sempre unha obra subsidiaria do castelán. Son obras amputadas desde a súa concepción, que non permiten coñecer o léxico galego no seu conxunto e que son inservibles, por exemplo, para que un usuario poida discernir se unha voz é un castelanismo superfluo ou se estamos ante unha palabra autenticamente galega que simplemente coincide co castelán.

Este desexo de marcar a diferenza con respecto ao castelán será un dos causantes da proliferación de vulgarismos e hipergaleguismos que inzan estas obras (tipo *defeuto, oudiar, houra, aducado, astragar, alacayo* ou *agradabre*) e que frecuentemente non son máis ca castelanismos disfrazados de galego.

Marcar o carácter diferencial do galego é o que se busca tamén en moitos casos co exceso de información etnográfica asociada ao léxico. En moitas obras lexicográficas do XIX e boa parte do XX ten moita importancia non tanto dar conta do significado lingüístico das palabras como mostrar os elementos peculiares e manifestacións culturais que estas designan ou que dalgún xeito están vinculadas a elas.

Se, por exemplo, buscamos no diccionario de Pintos a palabra *gaita* podemos ler o seguinte

La gallega es un instrumento compuesto de un pellejo o cuero de cabra o carnero con cuatro aberturas para otras tantas boquillas donde encajan los tubos por los cuales entra y sale el aire. El primer tubo que es por donde se sopla para llenar el cuero se llama *soprete*, el tubo mayor se llama *ronco* o *roncon* y sirve como de bajo: está colocado cerca del *soprete* y descansa sobre el hombro izquierdo del Gaitero. Este tubo mayor se compone de tres piezas que forman el largo de una vara: la primera se llama *prima*, la segunda *segundo tercio*, y la tercera *copa*. Las tres juntas se llaman a *vara do ronco*. De esta cuelga un fleco de varios colores que se llama *borla* y *farrapo*. También de la mitad de la *vara* suele colgar una borlita que llaman *perilla*. Otro de los tubos cae debajo del brazo izquierdo del Gaitero, y se llama *ronquillo*, cuyo sonido es intermedio entre el bajo y el tiple, o puntero, con los cuales forma armonía. El tubo principal que es como una especie de chirimía, cae debajo del *soprete* y, lo maneja el Gaitero con ambas manos. Este tubo se llama *punteiro*, y tiene en el extremo que encaja en el cuero (que llaman *fol*) una boquilla o *palleta* como la de la chirimía, fagot, etc. a diferencia del *ronco* y *ronquillo* que la tienen cilíndrica formada de cañutos delgados con un corte que forma como una lengüeta para vibrar y causar el sonido correspondiente. Ese cañuto se llama *pallon*. El *soprete* tiene interiormente una válvula que se llama *zapon*, el cual deja entrar el aire pero impide su salida, por el mismo sitio, y así es que al apretar el Gaitero el cuero que tiene cogido con el brazo izquierdo sale el aire comprimido por los otros tubos y forma esa música la más alegre y alborotada que puede causar instrumento alguno por sí solo sin más acompañamiento. Las boquillas, donde encajan dichos tubos se llaman *bocales* y por ser de boxe *buxas* y *buxainas*. La Gaita se viste por lo regular de paño azul con ribetes amarillos o

encarnados. Hailas tambien de palo de rosa forradas de terciopelo carmesí. Pero en lo que ponen mas esmero los gaiteros es en el lujo de la *borla ò farrapo* (Neira e Riveiro 2000, pp. 85-86):

unha proliza información na que se mesturan elementos descriptivos que poden ser pertinentes para a definición do obxecto con outros totalmente apreciativos como “al apretar el Gaitero el cuero que tiene cogido con el brazo izquierdo sale el aire comprimido por lo otros tubos y forma esa música la mas alegre y alborotada que puede causar instrumento alguno por si solo sin mas acompañamiento” ou “pero en lo que ponen más esmero los gaiteros es en el lujo de la *borla ò farrapo*”.

Pero se consultamos a mesma voz no *Diccionario* de Valladares (1884, p. 271) batemos de novo co mesmo problema, aínda que poñendo o foco noutros aspectos. Despois de facer unha descrición máis ou menos acaída do instrumento:

Instrumento músico, compuesto de un fuelle con funda de paño encarnado, azul, ú otro color, un tubo largo de madera torneada, llamado *ronco*, que cae sobre el hombre derecho del gaitero, cuando toca, y suele ir guarnecido de fleco de sedas de colores diferentes, borlas etc.; el tubo, o *punteiro*, que entrando en la boca, recibe el aire que va al fuelle y, finalmente, el delgadito, en forma de pequeño embudo, donde estan los agujeros para los dedos;

non se pode subtraer a engadir e mesmo poñer o foco en información etnográfica e en notas valorativas de carácter máis ou menos subxectivo:

[...] instrumento, tan vulgar en Galicia, que en nuestra juventud no habia Misa solemne de aldea, ni romería de campo en que dejase de figurar. Pocos, sin embargo, le tocan bien: en manos siempre de labradores, músicos de solo aficion; consagrado casi exclusivamente á la antiquísima *alborada*, cantilenas de Noche-buena y, sobre todo, á las mil *muiñeiras* que nuestros campesinos bailen en sus animadas romerías, es aun el dia en que de la infancia no ha salido, siquiera hácia la parte del Rivero hubiese personas entusiastas que tratasen de sacar y sacasen de él algun mas partido.

Este hiperetnografismo pode observarse nun gran número de voces, especialmente naquelas que fan referencia a elementos diferenciadores ou peculiares da cultura material ou espiritual de Galicia.

Pero a pesar destas eivas e a pesar de seren case todas elas obras de carácter bilingüe, os dicionarios da segunda metade do século XIX e da primeira metade do XX contribuíron igualmente á conformación dun galego común, en tanto que foron

progresivamente incorporando e difundindo voces dos dicionarios anteriores redactados en zonas dialectais distintas, e voces de autores literarios de distintas procedencias. E o Dicionario da RAG, comezado no 1913 e interrompido no 1928, foi un intento serio, aínda que frustrado, de conformar un galego común no plano léxico, mediante a construción dunha obra pancrónica e pandialectal, que dese cabida ao léxico actual de todo o territorio galego e ao léxico histórico desde a Idade Media.

Despois de facer un percorrido histórico polo labor lexicográfico das Akademias e de examinar a lexicografía galega anterior ao dicionario da RAG, a doutora Sánchez Palomino retoma a pregunta inicial para tratar de buscar unha resposta. E despois de analizar as funcións comunicativa, social, lingüística e cultural que teñen os dicionarios, conclúe que a lexicografía bilingüe non debería ser descoidada polos organismos académicos, especialmente por aqueles que se ocupan de linguas que se atopan inmersas en procesos de estandarización e normalización.

Concordo totalmente coa apreciación de Sánchez Palomino, e neste sentido non debe ter ningún tipo de receo nin remorso a nova académica. As preguntas que cómpre responder son basicamente dúas:

1. É necesaria unha lexicografía bilingüe galega?
2. De ser necesaria, quen ten capacidade para desenvolvela?

Con respecto á primeira, a resposta parece que non ofrece ningunha dúbida. Hoxe é máis necesaria ca nunca unha lexicografía que relacione o galego co castelán, co inglés, co francés, co alemán, co ruso, co chinés e coas principais linguas do mundo. E digo máis necesario ca nunca porque as novas tecnoloxías lingüísticas, imprescindibles nos procesos de acceso á información e na automatización das comunicacións da sociedade actual, así nolo esixen.

En canto á segunda pregunta, teño moitas dúbidas de que a empresa privada teña capacidade para producir esta lexicografía, porque o mercado da lexicografía bilingüe galega non é tan forte como para que á empresa privada lle produza, polo menos a curto prazo, o retorno económico que lle compense o investimento realizado.

Pois sendo así, serán os poderes públicos e os organismos con responsabilidade directa sobre a lingua os que teñan que asumir a encomenda de cubrir esta necesidade, e, dado que a RAG ten como finalidade suprema velar polo futuro da lingua, debe poñer os seus esforzos en cumprir calquera tarefa encamiñada a tal fin. Como xa dixeran, a lexicografía bilingüe coas principais linguas de cultura é tan necesaria para

a lingua actual coma o alento para as persoas. Mesmo nun programa electoral para a Presidencia desta institución foi presentada unha liña de traballo nesta dirección.

Hoxe, e remato xa, é un día de festa e de alegría para a RAG, un día de alegría porque se vincula non só *de facto*, senón tamén *de iure* ao labor de cada día unha nova académica, cunha sólida formación e cunha demostrada capacidade de traballo, nun ámbito en que a nosa Corporación está necesitada de reforzos urxentes. A nova académica vai ser un esteo fundamental nas actividades dos Seminarios de Lexicografía e de Terminoloxía, pero a súa traxectoria móstranos, sen ningún xénero de dúbida, que o seu “sentidiño” e o seu criterio fundamentado terán que ser tamén tidos en conta en todo tipo de cuestións das que se ocupa esta casa.

Non temos ningunha dúbida de que pola súa formación, polos seus méritos como profesora e investigadora, polo traballo xa realizado para esta institución durante un período moi dilatado de tempo, e polas propias necesidades da Real Academia Galega de dotarse de persoas especializadas no ámbito da lexicografía, María Dolores Sánchez Palomino é a persoa idónea para cubrir a vacante deixada polo falecemento de Andrés Fernández-Albalat, académico que deixou unha forte pegada nesta casa polo seu coñecemento técnico, pola súa preocupación humanística e pola súa bonhomía.

En nome de todos os compañeiros de Corporación sexas benvida, pois, Dolores a esta familia, que xa ben coñeces, na que poderás expoñer as túas opinións e as túas ideas coa liberdade e coa responsabilidade que son imprescindibles para dar cumprimento ás funcións que temos encomendadas. Desde hoxe formas parte xa da casa da palabra e da casa na que o traballo a prol da defensa, promoción e ilustración da lingua galega constitúe a esencia do seu ser.

Beizón, Dolores.

REFERENCIAS

- Neira, Marga e Riveiro, Xesús eds. (2000). *Vocabulario gallego-castellano de Juan Manuel Pintos*. Anexo 5 de *Cadernos de Lingua*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Valladares Núñez, Marcial (1884). *Diccionario gallego-castellano*. Santiago: Imprenta del Seminario Conciliar Central.

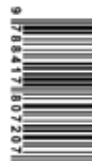
ÍNDICE

DISCURSO DA ILUSTRÍSIMA SEÑORA DONA MARÍA DOLORES SÁNCHEZ PALOMINO	9
---	---

Ten sentido unha lexicografía académica bilingüe?	17
[De lexicografía e Academias]	
1. A lexicografía monolingüe como obxectivo principal das institucións normativizadoras .	18
2. A lexicografía bilingüe, anterior á monolingüe e ás Academias	26
3. A tradición lexicográfica galega	33
4. A lexicografía bilingüe moderna e as Academias	40
5. A moderna lexicografía bilingüe da RAG	42
6. Pechando o círculo: ten sentido unha lexicografía académica bilingüe?	51
Referencias	55

RESPOSTA DO EXCELENTÍSIMO SEÑOR DON MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ	73
---	----

Real Academia Galega
Rúa Tabernas, 11
15001 A Coruña
www.academia.gal

REAL ACADEMIA GALEGA

